لەپاریسەوە
بۆ تەیراوە

ئاسۆ حاجی

لەپاریسەوە بۆ تەیراوە

ئاسۆ حاجی

2020

چاپی یەکەم
2719ی کوردی 2020ی زایینی
ناونیشان: هەولێر، باشووری کوردستان
لە بڵاوکراوەکانی: تۆڕی میدیایی رووداو
مافی چاپکردنەوەو لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە بۆ تۆڕی میدیایی رووداو
ژمارەی سپاردنی لەکتێبخانەی گشتی هەرێمی کوردستان (ساڵی 2020)ی بۆ تەرخانکراوە.
چاپخانەی رۆژهەڵات - هەولێر

Rudaw Media Network
تۆڕی میدیایی رووداو

یەکەم وێستگە:

ساڵی 2010 بۆ ئەنجامدانی هەڤپەیڤینێکی تەلەڤزیۆنی لە هەولێرەوە بەرەو پاریس وەڕێکەوتم، هەڤپەیڤینەکە بۆ من و دەزگاکەشم (دەزگای سەتەلایتی کوردستان) و تێکڕای میدیای کوردستانی زۆر گرنگبوو، بۆ یەکەمجاربوو رۆژنامەڤانێکی کوردستانی کە نەهەڵگری پاسەپۆرتێکی بیانی و نەخاوەنی ولاتینامەی ئەوروپی بێت دەرفەتی بۆ دروستبێ هەڤپەیڤین لەگەڵ وەزیری دەرەوەی یەکێك لە ولاتە زلهێزەکانی دونیا ئەنجامبدات.

ئەو هەڤپەیڤینە تەلەڤزیۆنییە لەگەڵ بێرنارد کۆشنێری وەزیری دەرەوەی فەرەنسا بوو، نە وەرگرتنی ژووان و نە رازیبوونی وەزیری دەرەوەی فەرەنسا کارێکی ئاسان نەبوو، بەڵام هاوکاری و پێداگری یەکەمین کۆنسلی گشتی کۆماری فەرەنسا لە هەولێر دکتۆر فرێدریك تیسۆ رۆڵی هەبوو لە رێکخستنی هەڤپەیڤینەکە و قایلکردنی دکتۆر کۆشنێر تاوەکو قسە بۆ کەناڵێکی کوردستانی و بە ناوی کوردستان و سەبارەت ئەزموونی خۆی لەگەڵ گەلی کوردستان و شۆڕشەکەی بکات کە ئەو پەیوەندییەی بۆ سەرەتاکانی ساڵانی حەفتاکانی سەدەی بیستەم دەگەڕێتەوە، کە کۆشنێر بۆ یەکەمجار سەردانی کوردستانی کردووە و چاوی بە مەلا مستەفا بارزانی کەوتووە.

دۆستایەتی نێوان دکتۆر تیسۆ و دکتۆر کۆشنێر کە بۆ سەرەتای هەشتاکانی سەتەی بیستەم دەگەڕێتەوە کاتێك پێکەوە لە دامەزراندنی رێکخراوی (پزیشکانی بێسنوور) کاردەکەن و دواتریش سەردانی رۆژهەڵاتی کوردستان دەکەن و وەك پزیشك تێکەڵی ژیانی پێشمەرگە و خەڵکی کوردستان دەبن و زیاتر بە کوردستان و پرسەکەی گرێدەدرێن بۆ ئەوەش د.عەبدولرەحمان قاسملو سکرتێری حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران رۆڵی گرنگ و کاریگەری هەبووە تاوەکو ئەو رادەیەی جارێکیان دکتۆر فریدریك تیسۆ گوتی ئەو مامۆستای مێژوو و رێنیشاندەرم بووە، ئەو پەیوەندییە تایبەتەی دکتۆر تیسۆ و دکتۆر کۆشنێر هەروەها دۆستایەتی و خۆشەویستی بێرنارد کۆشنێر بۆ کوردستان و گەلی کوردستان و مانەوەی کاریگەری بیرەوەرییەکانی لەگەڵ پێشمەرگە و بزاڤی رزگاریخوازی گەلی کوردستان لەسەر ژیانی دکتۆر کۆشنێر ئەو کەلێنە بوو کە ئێمە تێیدا چووینە ژوورێ و کەلکمان لێوەرگرت بۆ

وەرگرتنی کات و ئەنجامدانی هەڤپەیڤینێکی تەلەڤزیۆنی کە نزیکەی چل خولەك بوو لەنێو باڵەخانەی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسا. بێرنارد کۆشنێر و دکتۆر تیسۆ خۆیان بە قوتابی مەدام میتێران دادەنا و ئەویشیان بە "دایکی کوردان" بانگ دەکرد، هەرچەندە بێرنارد کۆشنێر بەر لە مەدام میتێران بە پرسی کورد و بزاڤە شۆڕشگێڕییەکەی ئاشنا ببوو، بەڵام ئەوی وەك ئیلهامبەخش و هێزێکی شاراوەی ئەرێنی وەسفدەکرد کە خەڵکی بۆ دۆستایەتی گەلی کوردستان هاندەدا. مەدام میتێران لە هەموو هەنگاوەکانیان پشتیوانی لەو پزیشکانە کردووە چ کاتێك بە ئەرکی پزیشکی لە کوردستان بوون یان دواتر کە وەك سیاسی لەو ئەرکەدا بەردەوام بوون.
بێرنارد کۆشنێر بۆی باسکردم لە راپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 کاتێك کۆڕەو روویدا و زیاتر لە ملیۆنێك مرۆڤی کوردستانی لە دۆخێکی ئەوپەڕی خراپی مرۆیی لەسەر سنوورەکانی ئێران و تورکیا لە ترسی سوپای عێراق گیریان خوارد بوو، مەدام میتێران رۆڵی سەرەکی هەبوو لە هاندانی سەرۆکی کۆچکردوو (فرانسوا میتێران) کە بە وڵاتانی ئەندام لە ئەنجوومەنی ئاسایش و کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بڵێ:" ئەگەر ئێوە بەشدار دەبن باشە ئەگەرنا خۆم و سوپاکەم بە هانای گەلی کوردستانەوە دەچین و ئەو گەلە لە لەنێوبردن دەپارێزین". گوتی ئەو هاوارەی سەرۆك میتێران هۆکاری دەرچوونی بڕیاری 688 ی ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بوو کە "ناوچەی نەفڕین" و ئارامی بۆ خەڵکی کوردستان دروستکرد. دکتۆر کۆشنێر ئەوەشی باسکرد کاتێك مەدام میتێران کە دکتۆر تیسۆ هاوڕێیەتی دەکرد و لە رۆژهەڵاتی کوردستانەوە چووە نێو خاکی باشوری کوردستان، سەرەڕای هەوڵی ئەو ئەفسەرە ئێرانییەی کە یاوەری دەکرد بەوەی کە ناتوانێ ئەو سنوورە نێودەوڵەتییە (سنووری ئێران -عێراق) ببەزێنێ و مەدام میتێران وەڵامی دابووەوە کە ئەو هیچ سنوورێك نابینێت. لە دوای پەڕینەوەی بۆ دەڤەری حاجی ئۆمەران لەگەڵ سەرۆك بارزانی کۆدەبێتەوە، ئەوکات من لەنێو یەکەمین فڕۆکە بووم کە هاوکاری بەسەر خەڵکی ئاوارە لە چیاکان فڕێدەدایە خوارەوە، بێگومان ئەوە لەسەر راسپاردەی مەدام میتێران بوو.

باڵیۆزخانەی کوردستان لە پاریس:

لە پاریس بۆ هەر لایەك بچی و بە دوای هەر شتێکدا بچی کە پەیوەندی بە کوردەوە هەبێت، بێ ئەملا ئەولا دەتباتەوە بەر دەرگای ئەنستیتۆتی کوردی لە پاریس کە لەسەرەتای ساڵانی هەشتاکانەوە دامەزراوە و بارتەقای ئەرك و کاری کولتووری لەڕووی سیاسیشەوە خزمەتی بزاڤی رزگاریخوازی گەلی کوردستانی کردووە لە هەر چوار پارچەی کوردستان. لە دوای هەڤپەیڤینەکەم لەگەڵ بێرنارد کۆشنێری وەزیری دەرەوەی فەرەنسا، خۆم لە ئەنستیتۆتی کوردی لە پاریس دیتەوە و لەگەڵ د.کەندال نەزان کە دامەزرێنەر و سەرۆکی ئەنستیتۆتەکەیە باسمان لە پەیوەندی نێوان فەرەنسا و کوردستان دەکرد، هەروەها بەو مێژووە دادەچووینەوە کە لەنێوان هەردوو میللەت خاڵی هاوبەشیان هەیە و بەتایبەتیش ئەو هاوبەشیانەی کە فەرەنسییەکان رۆڵیان هەبووە و وەك دۆست خزمەتی دۆزی کوردستانیان کردووە. لەوێ د.کەندال گەیشتە خاڵێك کە بۆ من جێگەی هەڵوەستە لەسەرکردن بوو، کاتێك باسی لە نووسینی یەکەمین تێزی ئەکادیمی کرد سەبارەت شۆڕشی ئەیلول کە کەسێکی فەرەنسی لە نیوەڕاستی ساڵانی شەستەکان ئەنجامیداوەو دواتر لە دوتوویی کتێبێکدا بەناوی (کورد شۆڕشی بێدەنگ) چاپی کردووە. ناونیشانی کتێبەکە زیاتر لە پرسی تێزی ئەکادیمی سەرنجی راکێشام و هانیدام مانەوەم لە پاریس درێژ بکەمەوەو بەدوای ئەو کتێبە و نووسەرەکەیدا بچم، دۆزینەوەی نووسەرەکە زەحمەت نەبوو، چونکە یەکێکە لە برادەرە هەرە نزیکەکانی ئەنستیتۆتی کوردی لە پاریس و هەموو گەلی کورد. د.کەندال و مەدام جۆیس بلۆ لەو رووەوە هاوکارم بوون.

بە ئاراستەی وێنەکان:

بـە یـاوەری عەلـی دۆڵەمـەری، نوێنـەری حکومەتـی هەرێمـی کوردسـتان لـە پاریـس کـە ئـەوکات کارمەنـدی نوێنەرایەتییەکـە بـوو بـەرەو ناوچـەی سـاندۆنێ چووین کـە دەکەوێتـە کەمـەرەی شـاری پاریـس و، چووینـە حەسـارێك کـە ژمارەیـەك خانـووی کۆنـی تێدابـوون کـە مێـژووی دروسـتکردنیان دەگەڕێتـەوە بـۆ بـەر لـە شۆڕشـی فەرەنسـا (شۆڕشـی فەرەنسـی - 1789). کاتـی خـۆی بـۆ رەبەنەکانـی خزمەتکاری کەنیسـە دروسـتکراون، لـە یەکێـك لـەو ماڵانـەدا جان مـاری پڕادیـە، دەرگای لێکردینـەوە و فەرمـووی لێکردیـن. پڕادیـە نووسـەری کتێبـی (کـورد شۆڕشـی بێدەنـگ) لـە سـاڵی 1966 بـۆ یەکەمینجار دەچێتـە کوردسـتان و نامـەی دکتۆراکـەی سـەبارەت شۆڕشـی کوردسـتان (شۆڕشـی ئەیلـوول) ئامـادە دەکات و پاشـان لـە سـاڵی 1968 وەك کتێـب و بـە هەمـان ناونیشـان چاپـی دەکات. کتێبەکـەی بەڕێـز پڕادیـە چەنـد گرنـگ و سەرنجڕاکێشـە، چیرۆکـی سەردانەکەشـی بـۆ کوردسـتان ئەوەنـدە گرنـگ و سەرنجڕاکێشـە، بۆیـە رێککەوتیـن کـە دیکیۆمێنتارییەکـی کـورت سـەبارەت جـان مـاری پڕادیـە و ئەزموونـی لەگـەڵ شۆڕشـی کوردسـتان دروسـتبکەم. ئـەو کارە چەنـد رۆژێـك بـە سـەربردەی بەڕێـز پڕادیـەی گرێـدام، دوای تەواوبوونـی کارەکـەم، پڕادیـە گوتـی حەزدەکـەم بەیانـی بێیـەوە و قاوەیـەك بەیەکـەوە بخۆینـەوە، گوتـم بەسـەرچاوان و بـۆ سـبەینێ دیسـان لەگـەڵ کاك عەلـی دۆڵەمـەری چووینـەوە ماڵـی جـان مـاری و دوای قـاوە خواردنـەوە گوتـی شـتێکی تایبـەت بـە کـوردم لایـە و لـە سـاڵی 1966ەوە پێشـمەرگەیەك لـە کوردسـتان دایـە مـن و منیـش تائێسـتا پاراسـتوومە، دەزانـم چەنـد فیلمێکـی فۆتۆگرافیـن، بـەڵام نازانـم چیـان تێدایـە، حەزدەکـەم بیاندەمـەوە تـۆ، چونکـە ئـەوە موڵکـی ئێوەیـە. زۆر سوپاسـم کـرد و تەماشـامان کـرد چەنـد فیلمێکـی نەشوشـتراوەی زۆر کۆنـن لەنێـو سـندووقێکی بچـووك هەڵیگرتبـوون.

وێنـەکان ناچاریـان کـردم هەفتەیەکـی دیکـەش لـە پاریـس بمێنمـەوە، چونکـە ئـەو لابڕاتوارەی(تاقیگـە)ی ئامێـری کۆنیـان هەبـوو و دەیانتوانـی گیـان و ژیـان بـۆ وێنـەکان بگەڕێنـەوە گوتیـان مـاوەی هەفتەیـەك تاوەکـو دە رۆژمـان پێویسـتە. ئـەو هەفتەیـە بـۆ مـن جێگـەی دڵخۆشـی بـوو چونکـە دەرفەتـم هەبـوو بـۆ جـاری دووەم ئـەو شـارەی بـە منداڵـی خەونـم پێـوە دەبینـی ماسـتەری تێـدا

بخوێنم، بتوانم لە کۆڵانە کۆنەکانی پیاسەیەك بکەم و ئێوارانی قوڵ لە قوڵی لە قۆڵی رووباری جوانی سێن هەڵکێشم و گوێ لە قاقای کیژە پاریسیان و میوزیکی سەر جادەکانیان بگرم.
دوای زیاتر لە هەفتەیەك وێنەکانم وەرگرتەوە، زیاتر لە دوو سەت وێنەی رەش و سپی، بەڵام تۆماری دیرۆکێکی رەنگا و رەنگ و گەشبوون، وێنەکان جۆراوجۆر بوون، جوان و سەرنجڕاکێش، دیمەنی سرووشتی کوردستان و ژیانی گوندیان و چالاکییەکانی پێشمەرگە و وێنەی کۆمەڵێك سەرکردەی سیاسی و سەربازی شۆڕش بوون، لە خۆشیان خەنی بووم و وامدەزانی گەنجینەیەکم دۆزیوەتەوە، هەستم دەکرد وێنەکان وەك یارانی ئەشکەوت دوای ماوەیەکی زۆر جارێکی دیکە هەناسە دەدەنەوە، بە ئومێدی ئەوەی ئەو وێنانە لە کتێبێکدا چاپ بکەم، گەڕامەوە کوردستان.

دوای نۆ ساڵ:

لە کوردستان هەوڵەکانم بۆ چاپکردنی وێنەکان لە چوارچێوەی کتێبێکدا وەڵامێکیان نەبوو، بۆیە منیش بە سندووقێکی دیکەم سپاردن و لەلای خۆم هەڵمگرتن، بەڵام بەردەوام لە هزرمدا بوون و هەر جارێك باسی مێژوو و شۆڕش و کوردایەتی دەکرا وێنەکان لە بیردانکمدا خۆیان قیت دەکردەوەو سەرەتاتکێیان لەگەڵ خواستەکەمدا دەکردەوە. دوای نۆ ساڵ لە تۆڕی میدیایی رووداو لەگەڵ ئاکۆ محەممەدی بەڕێوەبەری رووداو باس هاتە سەر گرنگی بە دۆکیۆمێنتکردنی ئەو دیرۆکە و سەرلەنوێ گێڕانەوەی تاوەکو بە زیندوویی بمێنێتەوە. منیش باسی چیرۆکی خۆم و وێنەکانم بۆ کرد، یەکسەر گوتی بۆ نایان کەی بە کتێب، گوتم ئەوە خۆزگەی بەر لە نۆ ساڵمە، بەڵام دەرفەت دروستنەبوو، گوتی ئێمە ئامادەین وەك تۆڕی میدیایی رووداو چاپی بکەین، گوتم بەڵام من نازانم وێنەگرەکە کێیە بۆیە بەڕای من پێویستە بەدوای دابچین و چەند بکرێ ئەو مادە مێژووییە بۆ خاوەنەکەی بگەڕێنینەوە.
دوای ئەوەی ئاکۆ محەممەد وێنەکانی بینی، بڕیاری دەستپێکردنەوەماندا و بەڕێوەبەری رووداو هەموو جۆرە پشتیوانی و هاوکارییەکی پێراگەیاندم.

پێویستبوو بچمەوە پاریس و لای جان ماری پڕادیە، ئەوجارەیان بۆ ئەوەی سەرلەنوێ گوێ لە چیرۆکەکەی بگرمەوە، هەروەها هەوڵبدەم سەرداوێك دەربارەی وێنەگرەکە (فۆتۆگرافەر) بدۆزمەوە. چوومەوە پاریس و لەگەڵ جان ماری پڕادیە تێهەڵجووینەوە، لە قسەکانیدا هەندێك شتی سەبارەت وێنەگرەکە وەبیردەهاتنەوە، گوتی ستۆدیۆیەکی هەژارانەی هەبوو یەك ژووری سەر بە کاریتە بوو لە نزیك پردەکەی ناوپردان بوو (ناوپردان شارۆچکەیەکە لە نزیك قەزای چۆمان، لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول بارەگای مەکتەبی سیاسی و مەکتەبی عەسکەری لێ بوو). ئەوەشی بۆ زێدە کرد کە ئەو جارێك لە ستۆدیۆکەی سەردانی کردووە و گوتی فۆتۆیەکیشم گرتبوو، بەڵام بە کوالیتییەکی زۆر خراپ، چونکە لەنێو ستۆدیۆیەکەی بوو و ڕەنگی سوور بەسەریدا زاڵە و وێنەکەش پڕۆفایلە(لەلایەکە). بەڕێز پڕادیە چوو و بەناو ئەرشیف و وێنەکانیدا گەڕا، دوای چەند کاژێرێك وێنەی فۆتۆگرافەرەکەی دۆزیەوە، بەڵام ناو و نازناوی وەبیر نەمابوو و نەیدەزانی کێیە.

وێنەکە بۆ کوێمان دەبات؟

جان ماری پێشنیاری بۆ کردم لە هەولێر سەردانی دکتۆر مەحموود عوسمان بکەم ڕەنگە ئەو وێنەگرەکەی بیر مابێت و بیناسێتەوە، بە قسەیم کرد و سەردانی دکتۆر مەحموودم کرد. باسی جان ماری و ئەو سەردەمی بۆ کردم، بەڵام کە هاتینە سەر باسی وێنەگرەکە شتێکی ئەوتۆی بیر نەمابوو و ئەو گوتی ستۆدیۆکەشی لە گەلالە بوو نەك ناوپردان.
جان ماری حەزی کرد سڵاو بۆ دکتۆر مەحموود بنێرێ، منیش مۆبایلەکەم خستە سەر ڤیدیۆ و گوتم فەرمو سڵاوی خۆت بگەیێنە.
بەڕێز پرادێ بەوشێوەیە سڵاوەکەی نارد:"سڵاو دکتۆر مەحموود عوسمان، منت لەبیرە پەنجا و پێنج ساڵ پێش ئێستا لەناوپردان، خۆت فێری زمانی فەرەنسی دەکرد، من باشم تۆ لە بیرە، تۆ زۆر زیرەك بووی، زۆر مێشك کراوە بووی، چەند ساڵێك پێش ئێستا لە ڕۆژنامەیەکدا هەندێك شتم سەبارەت تۆ بەر چاوکەوت لەبارەی سیاسەتی تۆ و بیرکردنەوەت نووسیبوویان، زۆر دڵخۆشبووم، هیوادارم جارێکی دیکە بە دیدارت شاد ببمەوە. لەبیرتە کە پێکەوە چووینە ئەڵمانیا بۆ پەیداکردنی هەندێك پارە لەلایەن کەنیسەکانی ئەڵمانیا بۆ هاوکاری شۆڕشی کوردستان، هیوادارم ئێوە باشبن و هەموو شتێك بەباشی بڕوات، ڕێز و سڵاوم هەیە و ئێوە بەشێکی زیندووی یادەوەرییەکانی منن".
دکتۆر مەحموود گوتی، سەرەتای ساڵی 1966 لە ڕێگەی کامەران بەدرخان جان ماری پرادیەم بینی و ناسی، لەگەڵ چەند قوتابییەك، دەعوەتمان کردن بێن بۆ کوردستان، خۆشیان سۆزیان هەبوو و پاڵپشتی کوردیان دەکرد، هەر لەو ساڵدا هاتن.
ئەوکات کە هات زۆر تێکەڵاو بووین، ماوەیەك مایەوەو کچێکیشی لەگەڵ بوو ناوی فرانسواز بۆسیان بوو، بەیەکەوە هاتبوون وەك ڕۆژنامەنووس، چەند جارێك ڕۆیشتەوەو گەڕایەوە کوردستان و کتێبێکیشی بەناوی (کورد شۆڕشی بێدەنگ) نووسی.
دکتۆر مەحموود پێی باشبوو لەگەڵ بارزان مەلا خالید بێژەری دێرینی رادیۆی دەنگی کوردستان بە دوای ئەو وێنەگرە دابچم. خاڵە بارزان گوتی باش باشم وەبیردێ و ناوی محەممەد عەلییە و کاتی خۆی لەلای مامۆستا گیو موکریانی لە چاپخانەی کوردستان کاری کردووە و فێری وێنەگرتن بووە، گوتی هەرکە دەچووی لە پردەکەی ناوپردان تێدەپەڕی لەلای دەستە چەپ لەنێو چەقی ڕێی

دووکانێکی هەبوو و وێنەی دەگرت، دوو سێ کامێرا و ئامرزای کۆنی هەبوو هەر بەخۆشی وێنەکانی دەشووشتنەوە. کاك محەممەد تابڵێی کوڕێکی ڕەوشتبەرز و رێکوپێکبوو و کەسێکی بێ کێشە بوو، هەمیشە خەریکی کاری خۆی بوو، هەوڵیدەدا زیاتر وێنەی بەرپرسەکان و پێشمەرگە بگرێت کە دەهاتنە ناوپردان، کارێکی زۆر باشی دەکرد، ئەوکاتی ئەرشیڤ و شتی وا زۆر کەمبوو، ئەگەر نا محەممەد گەنجینەیەکی لەلابوو.

بارزان مەلا خالید ئەوەشی زێدەکرد کە ئەو زانیاری هەیە محەممەد عەلی فۆتۆگرافەر بە یەك رۆژ لەگەڵ ئەحمەد دەشتی کوڕی دەشتی شاعیر و یەکێك لە دامەزرێنەرانی رادیۆی دەنگی کوردستان لە ساڵی 1963 بوونەتە پێشمەرگە و، دڵنیایە ئەو زانیاری زۆرتری لەلایە و باشتر دەتوانێ هاوکارم بێت تاوەکو کاك محەممەد یان کەسوکارەکەی بدۆزمەوە، گوتی تەنیا گرفت ئەوەیە کە ئەحمەد دەشتی لە ئەڵمانیا دەژی.

هەوڵی دۆزینەوەی ئەحمەد دەشتیم دا لە رێگەی تۆڕی کۆمەڵایەتی فەیسبووك دۆزیمەوە، نامەیەکم بۆ نارد و رۆژی دواتر وێنەیەکی دانابوو کە دیاربوو لە شاری هەولێرە، ئەوەش رێگەی چوونە ئەڵمانیای بۆ کورت کردمەوە و هەر لە هەولێر کاتێکمان دانا و یەکدیمان بینی.

ئەحمەد دەشتی پیاوێکی قسە خۆش و بە سەلیقەیە و بیردانێك(زاکیرە)یەکی زۆر باشی هەیە، هەموو رووداو و کەسایەتییەکانی بە وردەکاری زۆرەوە لەبیرە، هەر کە ئەو وێنەیەم نیشاندا کە لەلای جان ماری پرادیە دەستم کەوت بوو، یەکسەر گوتی ئەوە کاك محەممەد عەلیە زۆر جار شەدە(هەوری) لەسەری دەنا. ئەوەشی زێدەکرد کە ئەو ئامێرەی کاری لەسەر دەکات و لە وێنەکە دیارە ئەوە ناو ستۆدیۆ(دووکانی وێنەگرییەکەی)یەتی و بەو ئامێرە وێنەکانی دەشووشتەوە.

دوای ناسینەوەی وێنەگرەکە ئەحمەد دەشتی هاتە سەر باسکردنی رابردووی هاوبەشی خۆی و محەممەد عەلی فۆتۆگرافەر، گوتی ئێمە منداڵی یەك گەڕەك بووین و هەردووکمان لە تەیراوە گەورە بووین، دواتر لە ساڵی 1963 من و مستەفا رابەر چاپخانەیەکی حکومەتەمان برد بوو و دەمان ویست بیگەیێنینە شۆڕش، کاك محەممەدیش بەگەڵمان کەوت و بەڕێکەوتین، بەر لەوەی بگەینە لۆفەکانی مەسیف (پێچەکانی شارۆچکەی پیرمام کە لەسەرەوەی گوندی ئارماوان دەستپێدەکەن - رێگەی هاملتۆن) ئاشکرابووین

و سوپای عێراق ئێمەی دایە بەر تۆپان و ناچاربووین خۆمان بگەیێنینە گوندی بلاخ و لەوێ هەندێك لە هەڤاڵانی پارتیمان بینین و ئەوان هاوکاریان کردین کە بگەینە گوندی گراو و ناوچەی بندەسەڵاتی پێشمەرگە و لەوێش چووینە هێزی خۆشناوەتی و ئەوانیش ئێمەیان ڕەوانەی دەڤەری چۆمان کرد، کاك محەممەد عەلی لە گوندی بلاخ لە ئێمە جیابووەوە و گەڕایەوە هەولێر، تاوەکو ساڵی 1965 نەمبینییەوە.

ماوەیەکی کەمبوو ئێزگەی دەنگی کوردستانمان دامەزراندبوو ڕۆژێك چوومە نێو شارۆچکەی ناوپردان بە ڕێکەوت کاك محەممەد عەلیم بینییەوە خەریکی دروستکردنی دووکان (ستۆدیۆ)کەی بوو، لەو ڕۆژەوە تاوەکو ساڵی 1975 پەیوەندی و هاوڕێیەتیمان بەردەوامبوو، بەڵام بەداخەوە دوای نسکۆ هەموو لەیەك دابڕاین و ئێمە لە ئێران ماینەوەو ئەوان گەڕانەوە باشووری کوردستان و پاشان من چوومە ئەوروپا و، بەداخەوە تائێستا نەمبینییەوە، بەڵام دوای ڕاپەڕین کە یەکەمجار گەڕامەوە پرسیارم کرد، زانیم کە کۆچی دوایی کردووە.

گەڕانەوە بۆ تەیراوە

کۆنە هاوڕێیەکانی محەممەد عەلی فۆتۆگرافەر هاوکارییەکانیان تەنیا بەشی ئەوەی کرد ناوی بزانین و بەشێك لە چیرۆکەکەی بزانین و ئەو جوگرافیایەش بزانین کە تێیدا بەدوای خێزان و منداڵەکانی بگەڕێین، بێگومان هاوکارییەکی زۆر و گەورە بوو، چونکە بەر لە هاوڕێیەکانیان لەگەڵ کۆمەڵەی وێنەگرانی کوردستان و هەندێك فۆتۆگرافەری ناسراو هەوڵمدا سەرداوێك پەیدا بکەم، بەڵام نەمتوانی چونکە وێڕای هەوڵدانی کۆمەڵەی وێنەگران و کەسەکانیش دەرئەنجامێکی نەبوو.

لە گەڕەکی تەیراوەو لە وێنەگرەکانی نزیك قەڵات و شەقامی پزیشکان بە دوای زانیاری زیاتر سەبارەت محەممەد عەلی فۆتۆگرافەر دەگەڕاین، لەو هەموو وێنەگرانە کە بەشێکی زۆریان زیاتر لە پەنجا ساڵ بوو لەو ناوچەیە کاریان کردووە هیچیان لەبارەوە نەدەزانی و، زۆربەیان ناوەکەشیان لەلا ئاشنا نەبوو، تاوە گەیشتینە وێنەگری ئۆسکار کە یەکێکە لە ستۆدیۆ کۆن و بەنێوبانگەکانی هەولێر و لەوێ کە پرسیارمان کرد و هەندێکمان لەو زانیاریانەی دەستکەوتبوون باسکرد کاك سەردار کە زیاتر لە سی ساڵە لەوێ

کار دەکات، یەکسەر گوتی ئێوە مەبەستتان کاك محەممەد فەرەحە!(لەدوای گەڕانەوەی لە ئێران بۆ باشووری کوردستان، محەممەد عەلی لە شەقامی پزیشکانی شاری هەولێر ستۆدیۆیەکی وێنەگرتن بەناوی فەرەح دەکاتەوەو بۆیە پاشناوی فەرەحی پێوە دەنووسێ و لەنێو هاوپیشەکان بە (محەممەد فەرەح) دەناسرێ. گوتی محەممەد فەرەح لە بن دیواری قەڵاتێ کامێرایەکی بەرهەتاوی هەبوو و وێنەی رەش و سپی دەگرت لە شەقامی پزیشکانیش ماوەیەك ستۆدیۆیەکی هەبوو بەناوی فەرەح، دوو کوڕی هەیە بەناوەکانی بارزان و سەرکەوت، بەڵام ئەوان وازیان لە کاری وێنەگرتن هێناوەو خەریکی کاری دیکەن، کاك سەردار ژمارەی مۆبایلی بارزانی کوڕە گەورەی محەممەد عەلی یان محەممەد فەرەحی داینێ.

پەیوەندیمان بە بارزانی محەممەد عەلی کرد و ناونیشانی شوێنی کارەکەی داینێ کە هەر لە گەڕەکی تەیراوە بوو لە شەقامی (تەجنیدی کۆن) لەوێ لە دووکانێکی دروستکردنی دەرگە و پەنجەرەی ئەلەمنیۆم بارزانمان بینی، دوای یەکترناسین ئێمەی بردەوە ئەو ماڵەی کە باوکی تێیدا ژیاوە، ماڵەکە لە خانووێکی کۆنی گەڕەکی تەیراوەیە کە ساڵی دروستکردنی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی پەنجاکانی سەتەی رابردوو، رووبەرەکەی لە سەت مەتری چوارگۆشە زیاتر نەدەبوو، دوو ژوور لە سەرەوە و لە نێوەڕاست حەوشەیەك و لە خوارەوەش ناندینێك و سەرشۆرێك هەبوو کە دەرگایەکی بچووکی دوودەرگەیی لە نێوانیاندایە، لەنێو ئەو خانووە کۆنەدا کە ئێستا کەسی تێدا ناژی، جگە لە یادگارییەکانی محەممەد عەلی فۆتۆگرافەر و خێزانەکەی، لەو ژوورەی کە بەردەوام تێیدا دانیشتووە و نووستووە و پێشوازی لە میوانان کردووە بۆ یەکەمجار کە چوومە ژوورەکە وێنەیەك کە بە دیوارەکەوە هەڵواسراو بوو سەرنجی راکێشام و زانیم ئەوە وێنەی محەممەد عەلییە و لە بارزانم پرسی ئەوە وێنەی باوکتە گوتی بەڵێ ئەوە هەوە، دەمێك لە وێنە رامام و گوتم دوای زیاتر لە نۆ ساڵ لە گەڕان و پرسیارکردن بۆ دوایین جار ناو و ناونیشان و خێزان و وێنەکەیشم دۆزیەوە هەستم بە خۆشی و بە سەرکەوتن کرد و هەستم کرد بارێکی گەورەم لەسەر شانم لاچوو و مافم بۆ خاوەن ماف گەڕاندەوە، چونکە بە درێژایی ئەو نۆ ساڵە بەردەوام بۆچوونم وابوو کە بەبێ دۆزینەوەی خاوەنی رەسەنی ئەو وێنانە کارێکی بەجێ نییە بڵاوبکرێنەوە.

بارزان لەنێو دەلاقەیەك و سندووقێکی کۆنی داردا، کۆمەڵێك یادگاری باوکی دەرهێنا کە کامێرایەکی کۆن و چاویلکە و دەفتەر نفووس و تەسکەرەی سەردەمی پاشایەتی بوون. هەروەها چەند وێنەیەکی محەممەد عەلی تێدا بوون کە دانەیەکیان لەگەڵ

هاوژینەکەی بوو کە لەناو ماڵەکەیان لەناوپردان لەساڵی 1965 گرتووە و هەردووکیان گەنج و جوانن و پێدەکەنن، لە پشتەوەیان ئەو ئامێرە دیارە کە وێنەکانی پێ شوشتوونەتەوە، ئەوەش ئەوە نیشاندەدا کە ماڵ و لابرۆتوار (شوێنێ تایبەتی شووشتنەوەی وێنە) یەك شوێن بووە.
بارزان لەنێو حەوشەی خانووەکە دانیشت و باسی ئەوەی بۆ کردین کە ئەو وەبیری دێت کاتێك ماڵیان لە ناوپردان بووە،گوتی:"لەبیرمە زۆر جار تەنانەت بە شەوانیش دەهاتن بابمیان دەبرد دەیانگووت ماڵی سەرۆکی، ماڵی مەلا مستەفای مێوانیان هاتینە، هەموو جارێ لاندکرۆزەرێکی ستەیشن بوو دەهات دەیبرد، دەچوو وێنەی دەگرتن کاتێك شاندێك دەهات یان مێوانێکیان دەهات، جگە لەوەش لە دووکانەکەشی وێنەی خەڵکی دەگرت، وێنەی پێشمەرگە و خەڵکیشی دەگرت کە بەخۆی پێی جوان بوون یان خەڵك پێویستیان پێبوو، ژیانمان لەسەر ئەو کارە بوو".
لە بارزانم پرسی ئایا باوکت هیچ جارێك باسی ئەوەی کردووە وێنەی دابێتە کەسانێکی ئەوروپایی؟ گوتی بەڵێ چەند جارێك ئەوەی باسدەکرد کە کەسانی ئەوروپایی وێنەکانی ئەویان بردووە بۆ ئەوەی لە ئەوروپا بڵاویان بکەنەوە، بەڵام هەموو شتەکەم بەبیر نایێ بە وردی، چونکە لەمێژە کە بۆی باسکردووین.
محەممەد عەلی حەمەد خدر، ناسراو بە (محەممەد فەرەح) لەساڵی 1993 لەو خانووەی تێیدا گەورە ببوو لە گەڕەکی تەیراوەی شاری هەولێر کۆچی دوایی دەکات.
ئێستا ئەو کامێرایەی محەممەد عەلی کە لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول کاری پێکردووە لە مۆزەخانەی کولتووری هەولێر (قوتابخانەی ئەربیلی ئولا) پارێزراوە.

لە زاری جان ماری پڕادیەوە

لە ساڵی 1966 قوتابی بووم لە زانکۆی تۆلۆز نامەی دکتۆرایەکەم ئامادە دەکرد، لە بواری ئەنترۆپۆلۆجی (مرۆڤناسی) بڕیارمدا بچمە کوردستان. کەمێک زانیاریم سەبارەت ئەو شەڕە هەبوو کە لە عێراق هەبوو لەنێوان کورد و حکومەتی عێراق. لەو سەردەمدا بە تەواوی بێ ئاگابووم سەبارەت دۆزی کورد و مێژووەکەی، بەڵام کەسێکبووم حەزم لە زانینی شتی نوێ بوو.

لە سەردەمی شەڕی جەزائیر لە سوپای فەرەنسا ئەفسەر بووم، لەوێ بۆم روونبووەوە کە مرۆڤ دەتوانێ تاوەکو چ ئاستێك توندوتیژ و دڕندە بێت، لەوێ ئەو پرسیارەم لە خۆم دەکرد، بۆ هەمیشە مرۆڤەکان لە شەڕدان و یەکدی دەکوژن و یەکدی لەنێودەبەن!

چەند گوتارێکم سەبارەت تێکۆشانی کورد لە رۆژنامەکان بەر چاو دەکەوت، بەڵام ژمارەیان یەکجار کەم بوو، ژمارەیەکی زۆر کەم گوتار سەبارەت کورد بڵاو دەکرانەوە، لەبەرئەوەی دەبووایە رۆژنامەکان بە هەموو رووداوەکانی دونیا رابگەن، شەڕی ڤێتنام لە هەمووان سەرنجڕاکیشتر بوو، بۆیە هەموو کەسە رادیکاڵەکان پێیەوە گرێدرابوون، هەروەها خەبات لەپێناو مافەکانی مرۆڤ و یەکسانی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ئەوکات لە ئارادابوو و لە چین شۆڕشی

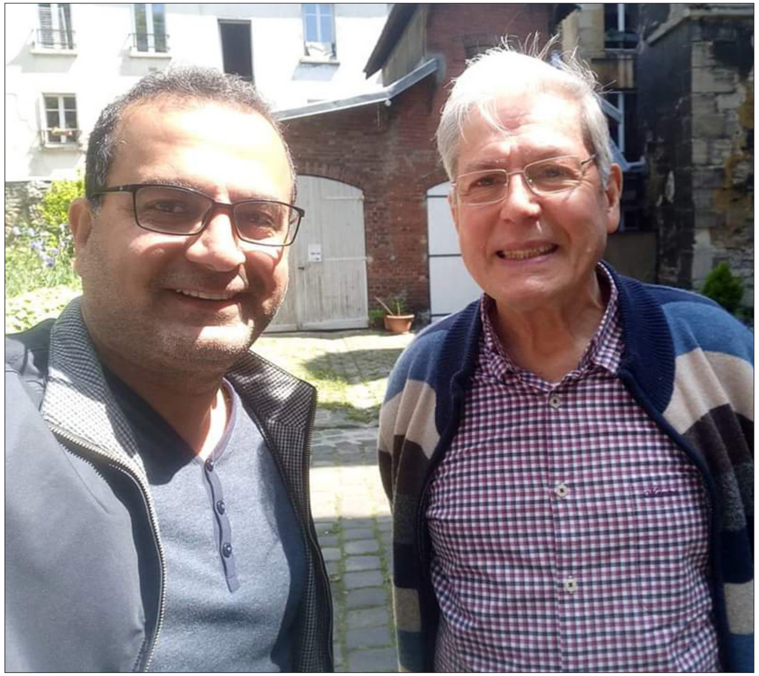

جان ماری پڕادیە و ئاسۆ حاجی - پاریس 2019

کشتوکاڵی هەبوو، ماو تسی تۆنگ ئامادەکاری بۆ شۆڕشەکەی دەکرد، سەردەمی شەڕی سارد بوو، کوبا ببووە دۆزەخ بۆ ژمارەیەکی زۆر گەنجی شۆڕشگێڕی فەرەنسی.
لە دەوروبەری خۆم زۆر قوتابیم دەبینین بە دڵگەرمییەوە سەبارەت شۆڕش قسەیان دەکرد و وەك خودا یان وەك خوداوەند تەماشایان دەکرد، بەڵام لە ژیانی رۆژانەیاندا کەسانی خۆپەرست و دڵڕەق بوون و لێبووردە نەبوون.
لە جەزائیر لەکاتی شەڕی داگیرکاری فەرەنسا، زۆر لە سەربازە گەنجەکانم دەبینین کە سەر بە پارتە چەپڕەوەکان بوون،لە هەڵسوکەوتیان زۆر خۆسەپێن و توندبوون، لەوکاتدا باوەڕێکم بۆ دروستبوو کە پێویست ناکات ئەوەندە قسە بکەین و باوەڕ بە هەموو شتێك بکەین بەڵکو پێویستە بەخۆمان شتەکان ببینین، لە خۆم دەپرسی باشە بۆ رۆژنامەنووسان و نووسەران زۆر گرنگی بە بزاڤی سیاسی کورد نادەن! ئایا ئەوەی هەیە شەڕی رەگەزییە یان کولتووری؟
لەگەڵ سێ قوتابی دیکەی فەرەنسی بڕیارماندا بچینە عێراق و کورد ببینین، لەڕاستیدا زۆر گێلۆکە بووین(بە پێکەنینەوە) باشە چۆن ئەوە بکەین! تەنیا دوو ئۆتۆمبێلی بچووکمان هەبوون، یەکجار بچووك بوون، بەڵام جوان بوون.
چوار کەس و دوو ئۆتۆمبێل بووین، دوویان قوتابی کۆلێژی پزیشکی بوون کچ و کوڕێك بوون، کوڕەکە شارەزاییەکی باشی هەبوو لە میکانیکی ئۆتۆمبێل، من و کچێکی هاوڕێشم بووین.

دەستمان پێکرد:

دەستمان بە پەیوەندیکردن کرد، پەیوەندیمان بە کامەران بەدرخانەوە کرد لە پاریس، پێمانگوت میر دواتر زانیمان ئەوە نازناوێکی زۆر گەورەیە، بەڵام ئەو خۆی کەسێکی زۆر سادە بوو، بەڵام مەزن بوو، لە بارودۆخێکی نالەباردا دەژیا، هاوژینەکەی کە پۆلەندی بوو، بەرگریکارێکی سەرسەختی کوردایەتی بوو، ئێمە قوتابی بووین و سەر بە هیچ حیزبێك نەبووین،هەروەها پارەشمان نەبوو.
میر کامەران بەدرخان گوتی دەتوانم هاوکاریتان بکەم ئەگەر دەتانەوێ بچنە کوردستان، زۆر سەرسام بووین بە ئاستی مرۆیی ئەو پیاوە، بڕیارماندا هەندێك داوودەرمان لەگەڵ خۆمان ببەین، میر کامەران پێیگوتین کە پەڕینەوە لە سنوور زۆر سەختە و ناتوانن

بگەنە کوردستانی عێراق، گوتی پێویستە یەکەمجار بچنە تاران و لەوێ کەسێك ببینن، ناوەکەیم ئێستاش لەبیرە ناوی (قاسمی) بوو، گوتی ئەو شتێکتان بۆ دەکات.

ساڵی 1966 بوو، دوای داستانە بەنێوبانگەکەی هەندرێن بوو کە پێشمەرگە سەرکەوتنێکی گەورەیان تۆمار کردبوو، بە ئۆتۆمبێلە بچووکەکانمان گەیشتینە تاران، لەسەرخۆ لێماندەخوڕی، وابزانم بەخێرایی 60 کیلۆمەتر لە کاژێرێکدا دەڕۆیشتین (لە تۆلۆزەوە تاوەکو پاریس و لەوێشەوە تاوەکو تاران). لەوێ قاسمی پێیگوتین کە پێویستە کەسێك ببینن کە کارمەندی دەوڵەتە، بەڵام لەبیرم نەماوە لە چ وەزارەتێك بوو، لەوێ یەکەمین وشەی فارسی فێربووم کە وشەی (فەردا) بوو، واتە سبەی. هەموو رۆژێك ئەوەیان بۆ دووبارە دەکردینەوە:"هەموو شتێکمان بۆتان ئامادەکردووە، بەڵام سبەی وەرنەوە، رۆژی دوایی دەچووینەوە دەیانگوت (پاس فەردا) واتە دووسبەی وەرنەوە، ئەوە دووەم وشەی فارسی بوو کە فێریبووم.

■ لە تارانەوە بۆ بەغدا

وەك گوتم کاتەکە دوای شەڕی هەندرێن بوو، کاتێکی زۆر هەستیار بوو بۆ بزاڤی سیاسی کوردستان، چونکە دەبووایە ڕێگەیەك بدۆزنەوە بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ بەغدا و لەگەڵ مارشال عەبدولسەلام عارف کە کەسێکبوو بە دڕندەیی و توندوتیژی و بێ مۆڕاڵی ناسراو بوو، دوای ماوەیەکی کەم مارشال عارف لە رووداوێکی کەوتنی کۆپتەر (رووداوێکی گوماناوی) گیانی لەدەستدا، برایەکەی عەبدولڕەحمان عارف کە کەسێکی لاوازبوو و زۆر زانا و لێهاتوو نەبوو، نەیدەزانی چۆن مامەڵە لەگەڵ کێشەکان بکات.

لە ئێرانیش بە وردی چاودێری بارودۆخی عێراق دەکرا، قاسمی بە ئێمەی گوت پێویستە بچنە بەغدا، یەکسەر بەڕێکەوتین و چووینە بەغدا، لەوێ تووشی زۆر شتی سەیر بووین، لەبیرمە رۆژێك ئێوارە بوو لە پێش هۆڵێکی شانۆ ژمارەیەکی زۆر لە ئۆتۆمبێلی گرانبەها و گەورە وەستابوون، پرسیارمان کرد چ هەیە؟ پۆلیسێك گوتی جەنەڕاڵ عارف لەوێیە و بۆنەیەکی تایبەت هەیە، دوای کەمێك جەنەڕاڵ عارف هۆڵەکەی جێهێشت، هەموو دیپلۆماتکارەکان بە دوایدا چوون، ئێمە لەگەڵ هەڵاکە کەوتین،

لە ڕێگە ئۆتۆمبێلێکمان تێکچوو و لای پۆلیسێك وەستاین، ئۆتۆمبێلەکەمان پۆستەری ڕێکخراوێکی پزیشکی پێوەبوو بەناوی (کۆلیزانس)، پۆلیسەکە لێی پرسین ئێوە کێن؟ گوتمان باڵیۆزخانەی کۆلیزانیسین، گوتی باشە بەڵام بۆ ئۆتۆمبێلەکانتان ئەوها شەق و شڕن؟ هەر بۆ فشە گوتمان ئێمە سۆسیالیستین، پۆلیسەکە هەندێك داما و گوتی بەڕاستی ئێوە سۆسیالیستی ڕاستەقینەن.

یەکەم زانیاری سەبارەت کورد

لـە بەغـدا چووینـە ئـەو جێگەیـەی (قاسـمی) بـۆ دەستنیشـان کردبوویـن، کتێبخانەیەکـی گـەورە بـوو، خەڵکێکـی زۆری لێبـوو و چاوەڕوانـم کـرد تاوەکـو چۆڵبـوو، ئینجا چوومـە لای خاوەنەکـەی کـە ئـەو کەسـە بـوو، کـە پێویسـتبوو قسـەی لەگـەڵ بکەیـن، ئـەوەی دەمانویسـت پێمانگـوت و ئەویـش گوتـی زۆر باشـە، بـەڵام دەبـێ کەسـێکی دیکـە ببینـن کـە پارێـزەرە.
لـە رۆژانـی چاوەڕوانیـمان بـۆ بینینـی ئـەو پارێـزەرە کـە ناویشـمان نەدەزانـی، دوو هاوڕێـمان بڕیاریانـدا بگەڕێنـەوە فەرەنسا، مـن و کچـە برادەرەکـەم ماینـەوە و لـە هوتێلێکـی هـەرزان نیشـتەجێبووین.
چەنـد جارێـك سـەردانی کتێبخانەکەمـان کـرد و هەمـان وەڵامـمان وەرگـرت، یەکێـك لـەو جارانـە کتێبێـك سـەرنجی راکێشـام کـە بـە زمانـی فەڕەنسـی بـوو ناونیشـانی کتێبەکـە (یاسـاکانی ئیمپڕاتۆریەتـی ئۆسـمانی)بوو و ئێسـتاش پاراسـتوومە، لـەو کتێبـەدا بەشـێکی تایبەتبـوو بـە کـورد، لـەو کتێبـەدا باسـی پێگـەی بەهێـزی کـورد کـراوە لەنێـو ئـەو دەوڵەتـەدا (ئیمپراتۆریەتـی ئۆسـمانی) شـتێکی یەکجـار سـەرنجڕاکێش و گرنگـی تێدایـە کـە باسـی بیروبـاوەڕی کـورد دەکات دەڵێ:"کـورد لـەڕووی بیروبـاوەڕی ئایینیـەوە کەسـانی توونـدڕۆ نیـن و مرۆڤـی ئـازادن". ئـەوەش لـەڕووی کۆمەڵناسـی و مرۆڤناسـییەوە بـۆ مـن زۆر گرنگبـوو، ئـەوە زیاتـر هانیـدام تاوەکـو بـە لێوردبوونـەوە لـە کولتـووری کـوردی نزیکببمـەوە و، لـەوە تێبگـەم بۆچـی کـورد لـەرووی ئایینییـەوە توونـدڕەو و دەمارگـرژ نیـن، بەڵکـو بـە پێچەوانـەوە لـەڕووی ئایینـی و کۆمەڵایەتییـەوە کەسـانێکی مێشـك کـراوە و لێبـووردەن، دواتـر کـە چوومـە کوردسـتان و کـوردم ناسـی وەڵامـی ئـەو پرسـیارەم وەرگـرت، لـە کوردسـتان زانیـم کـە زۆرینـەی کـورد بـە رێبـازی سـۆفیزمەوە گرێـدراون و نموونـەی هـەر دیـار بـۆ مـن ماڵباتـی بارزانـی بـوو، دوای ئـەوەی زانیـم کـە خودانـی بـارزان (شـێخ ئەحمـەد بارزانـی) رابەرێکـی سـۆفییە و سـەر بـە رێبـازی نەخشـبەندییە، لـەوە تێگەیشـتم کـە کولتـووری سـۆفیزم واتـە ئایینـی خۆشەویسـتی (خوامـان خۆشـدەوێت کەواتـە ئەوانـەی دیکەشـمان خۆشـدەوێن کـە خـوا دروسـتیکردوون، بۆیـە دەبـێ سروشتیشـمان خۆشـبوێ".

پارێزەرەکەم بینی و ئەویش گوتی دەبێ چەند رۆژێك چاوەڕێ بکەن، دوای چەند رۆژێك نامەیەکم پێگەیشت تێیدا نووسرابوو کە پێویستە سبەینێ دەوروبەری کاژێر 10 ی بەیانی ئامادەبن و خۆمان بەدواتاندا دێین.
لەکاتی دیاریکراو ئامادەبووین و چاوەڕێمان دەکرد، ئۆتۆمبێلێکی مارسیدسی کۆن هات یەکێك لە سەرکردەکانی شۆڕش بوو، کە یەکێکبوو لە ئەندامانی شاندی دانوستاندنکار کە لە بەغدا بوون، ئەو کەسە موحسین دزەیی بوو، لەگەڵی سواربووین و روومانکردە کوردستان. موحسین دزەیی پیاوێکی کەمدوو بوو، خاوەنی کەسایەتییەکی بەهێز و سیمایەکی جوان و پڕ لە ئاشتی بوو، کەسێکی ئارام بوو.

یەکەمین سوپرایز و جەیمس بۆندی کوردی

کە گەیشتینە ناوچەی شۆڕش یەکەمین سوپرایزم بینی، لە سنووری نێوان کوردستانی ئازاد و کوردستانی ژێردەستی عێراق، کە گەیشتینە یەکەمین خاڵی پشکنینی پێشمەرگە ژمارەیەك پێشمەرگەم بینین، موحسین دزەیی گوتی ئەو پێشمەرگانە کورد نین، ئەوانە عەرەبن، تووشی سەرسوڕمان بووم، گوتی ئەوانە شیوعین و لەگەڵ ئێمە لە دژی رژێمی بەغدا دەجەنگن، یەکسەر تێگەیشتم کە ئەوە شەڕی نێوان دوو نەتەوە نییە، بەڵکو شتێکی ئاڵۆزترە.
گەیشتینە ناوپردان، لەوێ کۆمەڵێك خانووی لە قوڕ و دار دروستکراومان بینین، کەشێکی ئارام و بێدەنگبوو، خەڵکەکە خەریکی کار و ژیانی خۆیان بوون، هەستم بە پشوو و ئاسوودەییەکی زۆر کرد، ئەو فیلمانەم وەبیرهاتنەوە کە سەبارەت شۆڕشەکانی چین و کوبا دروستکرابوون و تێیدا خەڵك هاوار دەکەن و دەقیژێنن. کوردستان تەواو پێچەوانە بوو، هەر بۆیە دواتر کتێبەکەم ناونا (کورد شۆڕشی بێدەنگ). بێدەنگی بە واتای دانایی، نەیاندەقیژاند و هاواریان نەدەکرد بەڵکو کاریان دەکرد و کاریان نیشاندەدا.
دەستمکرد بە دیتنی خەڵك لە ئەندامانی سەرکردایەتییەوە بگرە تاوەکو خەڵکی ئاسایی. من بە ئینگلیزی قسەم دەکرد، دکتۆر مەحموود عوسمانم بینی، هەروەها سامی عەبدولڕەحمانم بینی، کەسێکی دیکە زۆر سەرنجی راکێشام دڵنیام دەیناسن و دەزانن

عیسمەت شەریف وانلی کێیە، بەڕاستی پیاوێکی ناوازە بوو، بە فەرەنسیش قسەی دەکرد، چونکە لە سویسڕا دەژیا، لە رەسەندا خەڵکی کوردستانی تورکیا بوو و لە کوردستانی سوریا لەدایکببوو و گەورە ببوو و نوێنەری شۆڕشی کوردستانی عێراق بوو لە ئەوروپا (بە پێکەنینەوە) نازناوی جیمس بۆندی کوردی بوو، چونکە چەندین زمانی بە رەوانی دەزانین: فەرەنسی،ئینگلیزی،عەرەبی و چەند زمانێکی دیکەشی دەزانین و لەنێوان چەندین وڵات هاتوچۆی دەکرد و پەیوندی هەبوو، هەر ئەوەش هۆکاربوو کە دەزگای هەواڵگری عێراق هەوڵی تیرۆرکردنیاندا، بریندار بوو، بەڵام لێی دەرچوو.

چونکە کوردیم نەدەزانی بۆیە پەیوەندییەکانم زۆر فراوان نەبوون، بەڵام بە تەواوی ئازادبووم لە گەڕان و پەیوەندیکردن دا، کچە هاوڕێیەکەشم گەڕایەوە فەرەنسا. ئەو تەنیا چەند رۆژێك مایەوە، چونکە دەبووایە بگەڕێتەوە فەرەنسا بۆ تەواوکردنی نامەی دکتۆراکەی، من مامەوە و گوتم نامەی دکتۆراکەم زۆر پەلەی نییە و ئەوەتە شتێکی دیکەی پێویستتر لێرە هەیە و روودەدات.

لەگەڵ عیسمەت شەریف وانلی بە گوندەکاندا گەڕام، دواتریش لەگەڵ سامی عەبدولڕەحمان بە گوندەکاندا گەڕام، کاتێك بارەگاکانی پێشمەرگەی بەسەر دەکردەوە، پێیان گوتم پێویستە جلی پێشمەرگە بپۆشی، چونکە بە ناو گوند و ئاواییەکان تێدەپەڕین و کەسانێك لەو ئاوایانە هەن بۆ حکومەتی عێراقی کار دەکەن و رەنگە زیانت پێبگات.

لە گوندەکان کاتێك لە گوندنشینان رادەمام لە چاوانیان هیوا و ئومێدەکانیانم دەبینی.

زۆر بارزانیم دەبینی

زۆر جار جەنەڕاڵ بارزانیم دەبینی، زۆر کەمدوو بوو، من زۆر پرسیارم لێدەکرد، بەڵام ئەو زۆر بە کورتی وەڵامی دەدامەوە،لە هۆکارەکە تێدەگەیشتم چونکە ئەو نەیدەزانی من کێم، ئایا سیخوڕێکی ئیسرائیلیم یان ئەمریکی یان رۆژنامەنووسم!

رۆژێك لە بارزانیم پرسی بۆچی پەنا نابەنە بەر ئەنجامدانی کاری تیرۆرستی، بۆ نموونە بۆمبێك لەناو باخچەی باڵیۆزخانەی فەرەنسا لە بەغدا دابنێنەوە، ئەوکات باڵیۆزی فەرەنسا دەڵێ ئەها کورد ئەوەندە نەرم و نیان نین وەك ئێمە بیری لێدەکەینەوە (ئەوکات

مستەفا بارزانی- کامێرای جان ماری پرادیە 1966

مستەفا بارزانی و عەبدولڕەحمان عارف سەرۆك وەزیرانی عێراق - کامێرای جان ماری پرادیە 1966

مستەفا بارزانی لەنێو ئەو ئۆتۆمبێلەی کە سەرۆك وەزیرانی عێراق بە دیاری پێیبەخشیبوو - کامێرای جان ماری پرادیە - 1966

مستەفا بارزانی و عەقید نووری مەلا مارف (فەرماندەی هێز لە شۆڕشی ئەیلول) و د.مەحموود عوسمان لە بارەگای بارزانی لە باڵەکایەتی

مستەفا بارزانی و عەقید نووری مەلا مارف و موحسین دزەیی لەبارەگای بارزانی لە باڵەکایەتی

مستەفا بارزانی و عەقید نووری مەلا مارف و د.مەحموود عوسمان و موحسین دزەیی لە بارەگای بارزانی لە باڵەکایەتی

جەنەڕال دیگۆل دەیویست لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی ڕێککەوتنێك بکات، ئەوە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی داگیرکاری فەرەنسا بوو لە جەزائیر و مەغریب و تونس، هەروەها دوای شەڕی سویس بوو کاتێك ئەمریکا و رووسیا رایانگەیاند کە ناکرێ شەڕ لە دژی جەمال عەبدولناسر بکرێت، ئەوکات بوو کە جەنەڕال دیگۆل هەر دیگوت ئێمە و عەرەب براین، جەنەڕال دیگۆل کوردی دەناسین، چونکە لە سووریا وەك ئەفسەر خزمەتی سەربازی کردبوو، باسی ئەوەش دەکرێ کە پەیوەندی خۆشەویستی لەگەڵ کچە کوردێك هەبووە).

جەنەڕال بارزانی وەڵامی دامەوە و گوتی:" بەڕاستی شەرمەزارییە تۆ باسی تیرۆر دەکەی، ئێمە دژی تیرۆرین، چونکە خەڵکی سیڤیل و منداڵ دەبنە قوربانی، نەخێر ئێمە هەرگیز پەنا بۆ کاری لەوجۆرە نابەین".

من دەمزانی شۆڕشی کوردستان دەزگایەکی هەواڵگری زۆر بە توانای هەبوو، دەیانتوانی ئەو کارانە بکەن (ئەوەم دەزانی چونکە زۆر لە کوردستان مامەوە و زۆرجاریش سەردانی کوردستانم کردەوە).

زۆرجار دەرفەتی دانیشتن و وێنەگرتنی بارزانیم هەبوو، زۆربەی جار لەگەڵ سەرکردە سیاسی و فەرماندە سەربازییەکانی بوو، هەروەها ئەو شاندانەی کە سەردانیان دەکرد.

کە عەبدولڕەحمان عارف (سەرۆککۆماری عێراق لە 1966 تا 1968)سەردانی بارزانی کرد دەرفەتم هەبوو وێنەیان بگرم، هەروەها دواتر وێنەی بارزانی بگرم لەنێو ئەو ئۆتۆمبێلەی عەبدولڕەحمان عارف بە دیاری بۆی هێنابوو، ئۆتۆمبێلەکە لە جۆری فۆرد بوو لە نزیك ناوپردان، دیسان دەرفەتم بۆ هەڵکەوت و وێنەم گرتەوە.

هەندێك پۆرترێتی بارزانیم گرتبوون، کاتێك لە سیمای بارزانی رادەمێنی بە ناچاری دەبێ بگەڕێیەوە سەردەمی کۆماری دیموکراتی کوردستان لە مهاباد، هەروەها بارودۆخی رووخانی کۆمار و پەڕینەوەی لە ئاراس و پاشان گەڕانەوەی بۆ عێراق، واتە ناچار دەبی بە مێژوودا بچییەوە.

لە یەکەمین دیدارمدا لەگەڵ بارزانی زۆر پێی سەرسام بووم، بە زۆر شتی، سەرەتا دوای ئەوەی بەخێرهاتنی کردم، زۆر دۆستانە مامەڵەی لەگەڵ کردم و قسەی بۆ کردم، هەرگیز بە شێوازێکی شۆڕشگێڕانەی نەریتی قسەی بۆ نەدەکردم و دەستی بە گوتاردان نەکرد، نەخێر ئەو کەسایەتییەکی تایبەتی هەبوو، کەمدوو بوو، نەك کەسێك بێت حەز و حەماسەتی هەبێت بۆ قسەکردن، کە تەماشای خەڵکی دەکرد حەزی

دەکرد بزانێت ئەو کەسە بۆچ مەبەستێك هاتووە و کێیە، ئەو کەسە دیپلۆماتە، رۆژنامەنووسە، سیخورە یان کەسێکە بەدوای دەرفەتێکدا دەگەرێت.
من پێمگوت کە من کەسێکم لە زانکۆ کاردەکەم، وەڵامی پرسیارەکانی دامەوە، قسەکردنی دەربارەی زلهێزەکان زۆر سەرنجراکێش بوون، دەیزانی کە زلهێزەکان بە تەواوی و وەك پێویست پشتگیری ناکەن، بە سادەیی و راست و رەوان پێیگوتم:"ئێمە لەپێناو ئامانجێکی راست و مافێکی رەوا تێدەکۆشین، بۆیە پێویستە ئێوە (کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی) پشتگیریمان بکەن". ئەو قسەیەی بۆ من جێگەی تێرامان بوو، گوتم جەنەراڵ بارزانی ژیانی سیاسی بەوشێوەیە نییە، یەکەمجار بوو ئەوەی لێ بپرسم بۆچی هەندێك کاری تیرۆر ئەنجام نادەن (من ئەزموونم لەگەڵ جەزائیری و فەلەستینیەکان هەبوو لەو رووەوە زۆر لیزان بوون، باسی ئەو سەردەم دەکەم بە کردەوەکانیان و پەنابردن بۆ تیرۆر وایانکردبوو هەموو خەڵك باسیان بکات، ڤێتنامییەکانیش لەو رووەوە زۆر زیرەکبوون) ئەوانەم بۆ بارزانی باسکرد،بارزانی گوتی:"ئەوە کارێکی نا ئەخلاقییە و لە ئێمە ناوەشێتەوە".
کاتێك پرسیارم لێی کرد سەبارەت پەیوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتانی زلهێز، بێدەنگبوو و وەڵامی نەدامەوە.

گەرامەوە فەرەنسا

کە گەرامەوە فەرەنسا بە هەموو توانامەوە هەوڵمدا پەیوەندی بە خەڵکەوە بکەم، سوپاس بۆ میر کامەران بەدرخان چونکە ئەو منی ناردە لای خاتوو جۆیس بلۆ ئەویش منی بە کەسانی دیکە ناساند، ئەوکات بوو کە لە هەمان رێگەوە باڵیۆز بێرنارد دۆرانم ناسی، فرێیان دابووە ناو کابینەیەکی بچووك لەنێو وەزارەتی پەروەردە، چونکە لە وەزارەتی دەرەوە لە کارەکەی خۆیان لادابوو، بەهۆی ئەوەی ئامادە نەبوو ئیمزا لەسەر رێککەوتنێك بکات لەگەڵ لەندەن بۆ ئەوەی لەگەڵ عێراق رێکبکەون و فرۆکەی جەنگی پێ بفرۆشن، وەزیری دەرەوەی فەرەنسا بە بێرنارد دۆرانی گوتبوو:"یان ئەو رێککەوتنە ئیمزا دەکەی یان ئەوە دەرگا و برۆ دەرەوە". دۆران دەرگاکەی هەڵبژارد بوو.
چونکە بێرنارد دۆران لە بنەماڵەیەکی گرنگ و ناسراوی سەربازی بوو و، باوکی لە سەردەمی جەنەراڵ دیگۆل فەرماندە بووە لە

گاردی کۆماری و لە جەنەڕال دیگۆل نزیکبووە، بۆیە نەیانتوانیبوو هیچی لێبکەن یان فڕێی بدەنەوە ماڵ، بەڵام فڕێیان دابووە نێو کابینەیەکی بچووك، وابزانم بە ناونیشانی پسپۆڕی شتێك لە وەزارەتی پەروەردە(ئەگەر هەڵە نەبم).
بێرنارد زۆر هەوڵیدا بە میدیاکانی فەرەنسا، بەتایبەتی تەلەڤزیۆنەکانم بناسێنێ، بەڵام کەس وەڵامی ئەرێنی نەدایەوە جگە لە قەشەیەکی کاسۆلیك کە گۆڤارێکی دەردەکرد و هەروەها کتێبی چاپ دەکردن، رازیبوو کتێبەکەم بۆ چاپ بکات و بڵاویبکاتەوە. ئەوکات بزاڤی رزگاریخوازی کوردستان بە دەست دەردێکی گەورەوە دەیناڵاند (دەردە شۆشگێڕی)، بۆ نموونە پارتە چەپە فەرەنسییەکان دەیانگوت بارزانی کەسێکی فیودالە، لەو سەردەم جەلال تاڵەبانی زیاتر خۆی وەك چەپ نیشاندەدا و لەجیاتی کڵاو و جەمەدانی کلێتەیەکی وەك شۆڕشگێرەکانی کوبا لەسەر دەنا،ئەوەش بۆ چەپە فەرەنسییەکان سەرنجراکێشبوو و بە نزیك لە خۆیان دەزانی، ئەوە تەنیا بۆ ئەوە دەڵێم تاوەکو تێبگەین خەڵك چۆن بیری دەکردەوە و بیر دەکەنەوە،کە ئەو شتانە بە تەواوی تەنیا نمایشبوون و لە گۆرانی و شانۆ دەچوون.
ئەو قەشە کاسۆلیکە فەرەنسییە کە لە بنەماڵەیەکی ئەرستۆکراتی دیار بوو، یەکێك لە ئەندامانی بنەماڵەکەی ئەفسەرێکی پلە باڵا بوو و یەکێکبوو لە ئەندامانی ستافی جەنەڕال دیگۆل. قەشە پێشنیازی بۆ کردم کە لەگەڵ ستافی سەربازی جەنەڕال دیگۆل کۆببمەوە، ئەوانیش ئامادەییان نیشاندابوو کە پێشوازیم بکەن و رێگەم بدەن (پڕێزنتەیشن)ێکیان بۆ بکەم سەبارەت دۆزی کورد. داوەتی ئەلیزێ (کۆشکی سەرۆکایەتی کۆماری فەرەنسا)کرام، لە شوێنی ستافی سەربازی لە هۆڵێکی گەورە و جوان،ژمارەیەکی یەکجار زۆر ئەفسەری پلە باڵای لێبوو، شەش حەفتێکیان سەرشان و سەرسنگیان پڕبوو لە ئەستێرە و نیشان و میدال، وەبیرمە پرسیاری ئەوەیان لێکردم و گوتیان جەنەڕال دیگۆل حەزدەکات بزانێت ئەگەر سوپای عێراق بەشداری شەڕ لە دژی ئیسرائیل بکات(مەبەستیان شەڕی شەش رۆژە بوو) ئایا کورد هێرش دەکەنە سەر سوپای عێراق یان شەڕ رادەگرن؟
هەست و باوەڕێکی وام بۆ دروستببوو کە کورد هەرگیز هەوڵنادەن و هێرش ناکەن، کەلك لە دەرفەتی لاوازبوونی سوپای عێراق وەرناگرن،ئەوەم پێگوتن کە کورد هەرگیز بە دوای ئەو شێوە دەرفەتانەدا ناگەڕێت، ئەوان دەیانەوێ لەڕووی سیاسییەوە کێشەکانیان چارەسەر بکەن، بۆچوونەکانم سەبارەت کورد راست دەرچوون.

دواتر دکتۆر مەحموود عوسمان هاتە پاریس و لە ڕێگەی ئەو قەشە کاسۆلیکەوە توانیمان سەفەری ئەڵمانیا بکەین و لەگەڵ ڕابەرانی کەنیسەی کاسۆلیکی دابنیشین و هاوکاری و پاڵپشتی بۆ شۆڕش پەیدا بکەین.

دوای ئەوە گەڕامەوە سەر تەواوکردنی نامەی دکتۆراکەم، هەوڵمدا بۆ ماوەیەکی کورت بگەڕێمەوە کوردستان، بەڵام نەمتوانی چونکە بارودۆخەکە ناجێگیر بوو و هەندێك كات شەڕ بوو، ماوە ماوەش شەڕ رادەوەستا، لە ڕێگەی وڵاتانی دەوروبەری کوردستانیش (ئێران و سووریا و تورکیا) ئاسان نەبوو بگەیەوە ئەوێ.

کورد شۆڕشی بێدەنگ

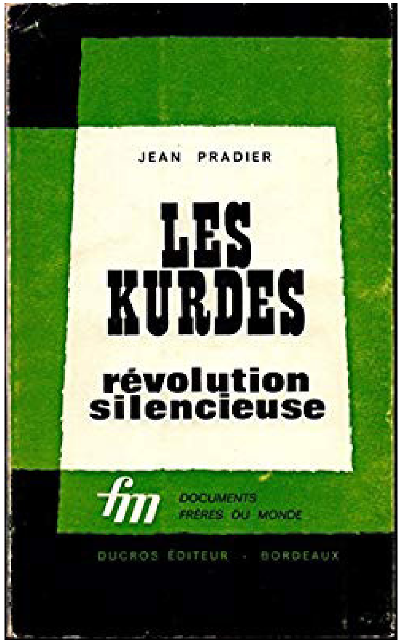

هەڵبژاردنی ئەو ناونیشانە بۆ کتێبەکەم پەیوەندی بە نێوەڕکی کتێبەکەوە هەیە، ئەو کتێبە لە ساڵی 1968 بڵاوکراوەتەوە، لە ساڵی 1966 و 1967 نووسراوە، لەو سەردەمەدا زۆر شۆڕشی مێژووی لە ئارادابوون، کەسە شۆڕشگێرەکانیش هاواراین بۆ شۆڕشەکانیان دەکرد، بەڵام بەبێ کردەوەو هەندێکجاریش کاری نەشیاویان دەکرد.

ئەوکات شۆڕشی چین هەبوو، ماو تسی تۆنگ ژمارەیەکی زۆر هونەرمەند و نووسەری لە زیندان ئاخنی بوون، هەروەها کەسانی دیکەش کە ڕاست و باشبوون، لێرە لە فەرەنسا چەپە ڕادیکاڵەکان وەك خودا یان خوداوەند نزایان لەبەر (ماو) دەکرد، تەنانەت کەسانێك هەبوون کراسەکەی بەریشیان وەك کراسەکەی (ماو) بوو. لە پاریس لە هەموو شوێنێك دەتوانی ئاڵایەکی بە وێنەی (ماو) نەخشێنراو بکڕی، زۆر شتی دیکەی لەو بابەتەش. لە زۆر وڵاتدا وەك فەرەنسا کەسانی شۆڕشگێڕ بە دەنگی بڵند قسەیان سەبارەت ئازادی و شتگەلێکی باش

دەکرد، بەڵام لە واقیعدا و لە ژیانی ڕۆژانەیاندا زۆر پاشڤەڕۆ و خۆپارێز بوون، بۆ نموونە هەندێکجار لە دژی مافەکانی ئافرەتان دەوەستانەوە، لە دژی هاوڕەگەزبازان و جوو دەوەستانەوە.
ئەو دەرفەتەم هەبوو کەسانێك ببینم ئەو شۆڕشانەی لە سەرتاسەری جیهان هەبوون بە خواست و حەزی خۆیان بەسەر باش و خراپ دابەشیان بکەن.
کاتێك چوومە کوردستان بۆ من جێگەی سەرنج و سەرسوڕمان بوو کە خەڵکەکەی زۆر بە توندی دەستیان بە بەها ئەخلاقییەکانەوە گرتبوو، کەسانێکم بینی زۆر بێدەنگ و ئارام بوون، لەکاتێکدا زۆرم دەبیست و دەبینی لە بۆمبابارانکردن و وێرانکاری، بەڵام کورد خۆڕاگر و بە ئارام بوون، پڕەگماتیك و ڕاستگۆ بوون، ئازادی بۆ هەموو کەسێك هەبوو، لەو سەردەمدا ئافرەتان پەچەیان نەدەپۆشی، بەڵکو جلیان ئاڵوواڵا بوو و بە ئازادی هەڵپەڕکێیان دەکرد و لە ئاهەنگەکاندا بەشدار دەبوون.
دیسان حەزدەکەم ئەوە باس بکەمەوە هۆکاری ئەوە بزانن کە بۆچی پرسیارم لە بارزانی کرد بۆچی پەنا بۆ کردەوەی تیرۆریستی نابەن، وەك فەلەستینییەکان، بۆیە ناوی فەلەستینییەکان دەهێنم چونکە فەلەستینییەکان دەیانزانی چۆن لە ڕێگەی تەقاندنەوەی فڕۆکە یان ڕفاندنی و تیرۆرکردنی خەڵك وا لە ڕۆژنامەکان بکەن بەردەوام دەربارەیان بنووسن و هەموو خەڵك بیانناسێ ،بەڵام لە ئەوروپا و ئەمریکا ژمارەیەکی کەم نەبێ کەس دەربارەی کوردی نەدەنووسی.
پرسیارم لە خۆم کرد، باشە ئەوانە دۆزێکی ڕاستیان هەیە و لەپێناو ئەو ڕاستیەدا تێدەکۆشن، تەنیا داوای ئۆتۆنۆمی دەکەن و ئازادی و یەکسانیان دەوێت، باشە بۆچی لەلایەن کەسانێکەوە کە خۆیان بە شۆڕشگێڕ دەزانن هێرشیان دەکرێتە سەر و دژایەتی دەکرێن!سەددام و حیزبی بەعس و ئەوانەی دیکەش خۆیان پێ شۆڕشگێڕ بوو.
گەیشتمە ئەو بڕوایەی ئەوەی کورد دەیکات شۆڕشێکی بێدەنگە، بێدەنگی بە واتای چۆنایەتی(کوالێتی) واتە لە پێگەیەکی زۆر بەرزەوە بزاڤ کردن، دەبینی هۆزانڤان و هونەرمەند و کەسانێکی قووڵ لە ڕامان کەمدوو و بێدەنگن، بۆ ئەوەی دەرفەتی گوێگرتنیان هەبێ و لە بەرامبەریان تێبگەن، بۆ ئەوەی بتوانن ئاگاداری ئەوانەی دیکە بن، بۆیە دەتوانم بڵێم بێدەنگی وەك فەلسەفەیەکی قووڵ و باوەڕێکی عەقیدەیی بەتین و باڵا، لەکاتی خواپەرستیدا دەبینی مرۆڤەکان بێدەنگ و ئارامن بۆ ئەوەی

زیاتر لە خوا نزیکببنەوە و بگەنە حەقیقەت، هاوار ناکەن و ناچن پەنا بۆ بۆردوومان و تەقاندنەوە ببەن.
بۆیە لەنێوان بێدەنگی رۆژنامەکان بەرامبەر بە شۆڕشی کوردستان و بێدەنگی شۆڕشگێڕانی کورد بڕیارمدا ئەو ناونیشانەم هەڵبژێرم.
چونکە لە ژیاندا زۆر قسە دەکەین، بەڵام کەم کار دەکەین لەپێناو ئازادی و یەکسانی و خۆشەویستیدا.
رێنیە مۆریس رۆژنامەنووسی بەنێوبانگی فەڕەنسی یەکەمین و گرنگترین کتێبی دەربارەی شۆڕشگێڕانی کورد نووسی (کوردستان یان نەمان)، دەربارەی پێشمەرگە و داستانی هەندرێن بوو (لە 1966/12/5 لە چیای هەندرێن هێزی پێشمەرگەی کوردستان توانی گەورەترین سەرکەوتن بەسەر سوپای عێراقدا تۆمار بکات، ئەو شەڕە پێشمەرگەی لە قۆناخی بەرگرییەوە بردە قۆناخی هێرش و پاراستنی خاك، لە بەرامبەردا سوپای عێراق کەوتە دۆخی شکان و پاشەکشێ و لە ئەنجامدا لە کۆتاییەکانی ساڵی 1969 ناچاربوون شەڕ رابگرن و داوای گفتوگۆ لە مستەفا بارزانی بکەن و لە کۆتاییدا لە مانگی ئاداری ساڵی 1970 بگەنە رێککەوتن و حکومەتی عێراق دان بە مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان دابنێ). من زۆر گەنج بووم و هەندێك سەرشێتیش بووم، لەبەر خۆمەوە گوتم کتێبەکەی رێنیە زۆر سەرنجڕاکێشە، رێنیە مۆریسم دەناسی چەندی بلێی رۆژنامەنووس و ریپۆرتێرەکی لێزان و زۆر باشبوو و بەوهۆیەوە زۆر خەڵاتی وەرگرتبوو و لە زۆر شوێن رێزی لێگیرا بوو، بەڵام کتێبەکەی زیاتر وەك رێکلام بوو بۆ کورد، بە دڵنیاییەوە خەڵك حەز لەو جۆرە کتێبانە دەکەن کە باسی چیرۆکەکانی شەڕ دەکەن.
چونکە زۆر بە قووڵی کەوتبوومە ژێر کاریگەری چۆنایەتی بزاڤی رزگاریخوازی کوردستان و بڕیارمدا کتێبێك بنووسم کە زیاتر لێکۆڵینەوەبێ و هەوڵی بە زیندوو هێشتنەوەی شتەکان بدەم، بەڵام بەوشێوەیە نا کە بەخورتی جوانیان بکەم.
کە دەستم بە نووسین کرد و کتێبێکی زۆر کۆنم پەیدا کرد کە باسی کوردستان و کورد دەکات، کە لە کولتووری زۆر وڵاتاندا کورد نوێنەرایەتی دەستەواژەی (قارەمان) دەکەن، سوپاس بۆ کۆنە دەزگیرانە ئەڵمانەکەم کە لەوەوە زانیم لە ئەڵمانیا منداڵان لەبارەی کوردەوە فێردەکرێن.
زۆر کتێبم پەیداکردن کە کورد بە سکۆتلەندییەکان دەچوێنن، هەندێکی دیکە وەك پاڵەوانی ئەفسانەیی باسیان دەکەن، گوتم پێویستە لیکۆڵینەوەی زیاتر بکەم سەبارەت ئەو وێناکردنەی کورد لە خەیاڵی(Imagination) جیهاندا، دەزانی ئێستاش کە بە

هاوڕێیەکانم دەڵێم من زۆر لە کورد نزیکم، یەکسەر بە سەرسوڕمانەوە دەڵێن:"ئەها کورد .. کورد".
ئەوە لایەنێکی باشی هەیە کە کورد پاڵەوانی پۆزەتیڤن، بەڵام لەلایەکی دیکەوە باش نییە چونکە هیچ کەس چیرۆکی تەواوی کورد نازانێ، مەبەستم لەڕووی کولتووری و دیرۆکییەوە، بێگومان کتێبە گرنگ و نایابەکەی نووسەری رووسی (نیکتن) هەیە سەبارەت کورد، بەڵام بەشێوەیەکی گشتی لە کولتووری رۆژئاواییدا خەڵك هیچ لەوبارەوە نازانێت، بۆیە من لەوبارەوە هەندێك کارم کرد، دواتر هەوڵمدا بەشێوەیەکی سادە سەبارەت گەشتەکەم و ئەو شتانەی فێریان بووم بنووسم. عیسمەت شەریف وانلی کە هاوکاری دەکردم لە وەرگێراندا پێکەوە سەردانی زۆر گوندمان کرد و پرسیارم لە خەڵك دەکرد، کوردستان بۆ تۆ چ مانایەك دەدات؟ وەڵام و گەواهی ئەو خەڵکە سادەیە سەرنجیان رادەکێشام، ئەوان بەبێ هێستریا وەڵامیان دەدامەوە، لەڕووی ئینتەرپۆلۆژییەوە بۆم دەرکەوت کوردستان زۆر تایبەتە، کوردستان وڵاتێکی چیایی پان و بەرینە، لە چیادا زۆر سەبارەت سرووشت و ئاژەڵ فێردەبی، فێردەبی چۆن کاربکەی و خۆت بژیێنی چونکە ژیان زەحمەتە، ئەوەشم بۆ دەرکەوت کە چیانشینان شێوازی تایبەت بەخۆیان هەیە لە بیرکردنەوە، بۆم دەرکەوت چیانشینەکان لە کەسانی دیکە ئازادتر و رەسەنترن، لە ژیانی رۆژانەیاندا دەمبینی کورد لەڕووی بیرکردنەوە و ئارەزوو و کرداردا چەند رەسەنن.
لە هەندێك وردەکاری بچووکدا ئەو سیفەتانەت دەتوانی ببینی، ئافرەتان بە شێوازێکی زۆر رەسەن جلیان دەپۆشی کە رەنگاورەنگ بوون، بەڵام هەر جلێك لەوەی دیکە جیاواز بوو، پیاوەکان بۆ نموونە لە شێوەی بەستنی جەمەدانیان لە یەکدی جیادەکرانەوە، ئەوەش نیشانەی رەسەنی کەسەکان بوو.
بەبیرم دێت ئەوکات کامیرایەکی زانکۆی تۆلۆزم لابوو ژمارەیەکی یەکجار زۆر وێنەی دەموچاوی (پۆرترێت)خەڵکەکەم گرت، دەمویست لە فیلمە دۆکیۆمێنتارییەکەم نیشانبدەم ئەو خەڵکە چەند رەسەنن.

وینەکان دەژییێنەوە

دوای نـۆ سـاڵ کـە چوومـەوە پاریـس بـۆ ئـەوەی سـەرلەنوێ بـەدوای چیرۆکـی وێنەکانـدا بچمـەوە و ئەوجارەیـان تاوەکـو بـە خاوەنیـان نەکەمـەوە وازنەهێنـم، بـۆ یەکەمینجـار وێنەکانـم نیشـانی جـان مـاری پڕادیـە دان، لێـم پرسـی هەرگیـز ئـەو وێنانـەت بینیـون؟ گوتـی نەخێـر بـاوەڕ ناکـەم، پرسـیم دڵنیـای؟ گوتـی بەڵـێ دڵنیـام نەمبینیـون.

بـە بەڕێـز پرادیـەم گـوت، ئـەو وێنانە ئەوانـەن کـە بـەر لـە نـۆ سـاڵ تـۆ پێتـداوم و گوتـت کاتـی خـۆی پێشـمەرگەیەك ئەوانـەی بـە تـۆ سـپاردوون تاوەکـو بیانهێنییـە ئەوروپـا و بڵاویـان بکەیـەوە، کـە گوێـی لـەو قسـانەم بـوو زاری بەشـببوو و دەمـی بـە یەکـدی نەدەکەوتـەوە و هـەر دەیگـوت واووو ، بەڵـێ . بەڵـێ.

پاشـان تاوێـك بێدەنگبـوو و بـە دیقەتـر لـە وێنـەکان رامـا، گوتـی amazing واتـە جـوان و سەرسـوڕهێنەرە، لێـم پرسـی چـت بەبیـر دێتـەوە؟

گوتـی:" بەبیـرم دێـت لـە ناوپـردان فۆتۆگرافەرێـك لـە دووکانێکـی زۆر هەژارانـە کاری دەکـرد، بەبیـرم دێ بەمنـی گـوت ئـەو هەمـوو وێنەیـەم گرتـووە مەبسـتم نێگەتیڤەکانـە باشـترە بیاندەمـە تـۆ و بیانبەیـە ئەوروپا تاوەکـو خەڵـك بیانبینێـت، چونکـە مـن لـە ناوپـردان و لەنێـو ئـەو دووکانـە شـڕەم ناتوانـم ئـەو کارە بکـەم، گوتـم زۆر باشـە، وێنەکانـم لەگـەڵ خـۆم هێنـان و نێگەتیڤەکانـم پاراسـت کـە تـۆ ئێسـتا ئـەو نێگەتیڤانـە دەپارێـزی مەبەسـتم ئەوەیـە بڵێـم کـە تـۆ یـادەوەری ئـەو فۆتۆگرافـەرە هـەژارە دەپارێـزی کـە لـە بارودۆخێکـی یەکجـار خـراپ و نالەبـار و هەژارانـە کاری دەکـرد و دەژیـا، نـە ئـاو هەبـوو نـە کارەبـا، هیـچ شـتێکی نەبـوو، تەنیـا زیرەکـی و حـەزی هەبـوو.

لە بەڕێز پڕادیەم پرسی،ئیسـتا هەسـتت چۆنە کە دوای نزیکەی 54 ساڵ ئەو وێنانە بۆ یەکەمین جار دەبینی؟

بەوشـێوەیە وەڵامـی دامـەوە:" زۆر خۆشـحاڵم کـە مـن نێگەتیڤـە (عەکسـەکان – فیلمـەکان)م پاراستووە،دڵخۆشیشـم کـە تـۆ جارێکـی دیکـە ژیانـت پـێ بەخشـینەوە،ژیانێکی نـوێ، ئەوانـە کاری فۆتۆگرافەرێکـی کـوردن،کاری کەسـێکی ئەوروپـی یـان رۆژنامەوانێکـی

ئەمەریکـی نیە،نەخێـر ئـەو وێنانـە لەلایـەن کوردێکـەوە گیـراون .... بەداخـەوە ناوەکەیـم بیـر نایێتـەوە ....".
وێنـەکان رەش و سـپین ئەوەیـان بـۆ مـن زۆر سـەرنج راکێشـە و چێـژی تایبەتیـان هەیە،کـە ئـەو چێـژە لـە وێنـەی رەنگاورەنگـدا نیە،ئەوانـە جۆرێـک لـە راسـتگۆییان تێدایـە، هێزێکـی تایبەتـی کێشـکردنیان هەیـە.
تەماشـایان بکە،وێنـەکان وەک ئـەو سـەردەم و شۆڕشـی کوردسـتان سـادە و راستگۆن،پێشـمەرگە بـە چەکـی زۆر سـادە و سـاکار شـەڕیان دەکـرد بـەڵام دەیانبردەوە،وەبیـرم دێ ئـەو کابرایـەی (میـن)ی دروسـت دەکرد،بۆمبـە نەتەقیوەکانـی دەهێنـا و باروتەکـەی لـێ بەتـاڵ دەکـردن و جارێکـی دیکـە (میـن) لـێ دروسـت دەکردنـەوە.
کەسـانێک لەنـاو شۆڕشـدا هەبـوون دەیانتوانـی تەنهـا لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـەوەی رادیـۆ کـۆدی برسـکە و پەیامـە نهێنیەکانـی دوژمـن بکەنـەوە.. کەسـانی زۆر زیـرەک بـوون.
لەیەکێـک لـە وێنـەکان جـان مـاری پڕادیـە کـە لێـی رامـا گوتـی وابزانـم ئـەو کەسـە دەناسـمەوە کـە تیشـێرتێکی سـپی و پانتۆڵێکـی سـپی لەبەردایـە و لەگـەڵ ژمارەیـەک سـەرکردەی شـۆڕش و چەنـد مێوانێکیانـن کـە لـەوە دەچـێ لـە بەغـداوە چووبـن، پڕادیـە گوتـی وابزانـم ئـەوە ئـەو پارێزەرەیـە کـە لـە بەغـداوە خاوەنـی کتێبخانەکـە گوتـی پێویسـتە ببینن،خاوەنـی کتێبخانەکـە باسـی ئـەوەی بـۆ کـردم کـە ئـەو پارێـزەرە زۆر جـار بـە نهێنـی گەڕاوەتـەوە کوردسـتان و هەندێکجـار جلـی ژنانـەی پۆشـیوە (بـە پێکەنینـەوە) ئـەوە فێڵێکـی زیرەکانـە و باشـی هەواڵگریـە چونکـە کـەس دەسـت لـە ئافـرەت نادا،هیچـی تێناچـی تەنهـا خـۆت دابپۆشـی و وەک ژنێکـی سـەرکزیلکی هـەژار خـۆت نیشـان بدەی،لـە خاڵەکانـی پشـکنین پۆلیسـەکان یەکسـەر دەڵێـن فەرمـوو بڕۆن.(ئـەو کەسـەی جـان مـاری پڕادیـە ئامـاژەی بـۆ دەکا نـاوی زەیـد مەحمـودە و خەڵکـی هەولێـرە رۆڵێکـی گرنگـی لـە سـەردەمی شۆڕشـی ئەیلـول هەبـووە و جێـگای بـاوەڕی مسـتەفا بارزانـی بـووە).

- ئەو وێنانەی بەکامێرای محەممەد عەلی حەمەد ناسراو بە (محەممەد فەرەح) گیراون لەساڵانی 1964 - 1965 - 1966 کە دوای زیاتر لە 50 ساڵ دەدۆزرێنەوە.

لە راستەوە بۆ چەپ : نەناسراو، مستەفا بارزانی، تاهیر یەحیا (سەرۆك وەزیرانی عێراق)، ئیبراهیم فەیسەڵ ئەلئەنساری (فەرماندەی فەیلەقی 2) لە رانیە - 1964

مەلا مستەفا بارزانی، شێخ لەتیف حەفید، نەناسراو، ئیبراهیم ئەحمەد، عەباس ئاغای ئاکۆیان، ساڵح بەگ میران، عەلی عەبدوڵڵا - 1964

لەراستەوە بۆ چەپ : نەناسراو، نەناسراو، ئیبراهیم ئەحمەد، عەلی عەبدوڵڵا، شێخ لەتیف حەفید - 1964

لەراستەوە بۆ چەپ : عەباس ئاغای ئاکۆیان، نەناسراو، ساڵح بەگی شەقڵاوە، نەناسراو، نەناسراو، عەگید سدیق ئامێدی، نەناسراو.

عەباس ئاغای ئاکۆیان، ساڵح بەگی شەقڵاوە

پێشوازیکردن لە شاندی حکومەتی عێراق - 1966

ئیدریس بارزانی، عەلی سلێمان رواندزی، موحسین دزەیی

لەراستەوە بۆ چەپ : ئەحمەد کەمال قادر(وەزیر لە حکومەتی عەبدولڕەحمان عارف)، ئەکرەم جاف، زەید ئەحمەد عوسمان

عەلی عەبدوڵڵا، نووری شاوەیس، نەناسراو، شەوکەت ئاکرەیی، ئەحمەد کەمال قادر، زەید ئەحمەد عوسمان.

ئەحمەد کەمال قادر، زەید ئەحمەد عوسمان، نەناسراو، نەناسراو، عەلی سلێمان رواندزی، نەناسراو.

نەناسراو، عەلی عەبدوڵڵا، زەید ئەحمەد عوسمان، شەوکەت ئاکرەیی، نووری شاوەیس

عەلی سلێمان رواندزی، عەبدولڕەحمان قازی، ئەحمەد کەمال قادر، سەیدا ساڵح یوسفی.

نەناسراو، عەبدولڕەحمان قازی، ئەحمەد کەمال قادر

شێخ لەتیف مەحموود حەفید، جێگری یەکەمی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان لەگەڵ پۆلێك لەپێشمەرگەکانی شۆڕشی ئەیلوول ـ 1964

شێخ لەتیف مەحموود حەفید لەگەڵ هاوکارانی

شێخ لەتیف مەحموود حەفید لەگەڵ شاندی حکومەتی عێراق

غەنی کەرکووکی لەسەر چەکی دژە ئاسمانی 20 ملم ـ 1965

دوو پێشمەرگە لەلای چەکی دژە ئاسمانیی شۆڕش ـ 1965

غەنی کەرکووکی و پێشمەرگەکانی بەتالیۆنی دژە ئاسمانی ـ 1965

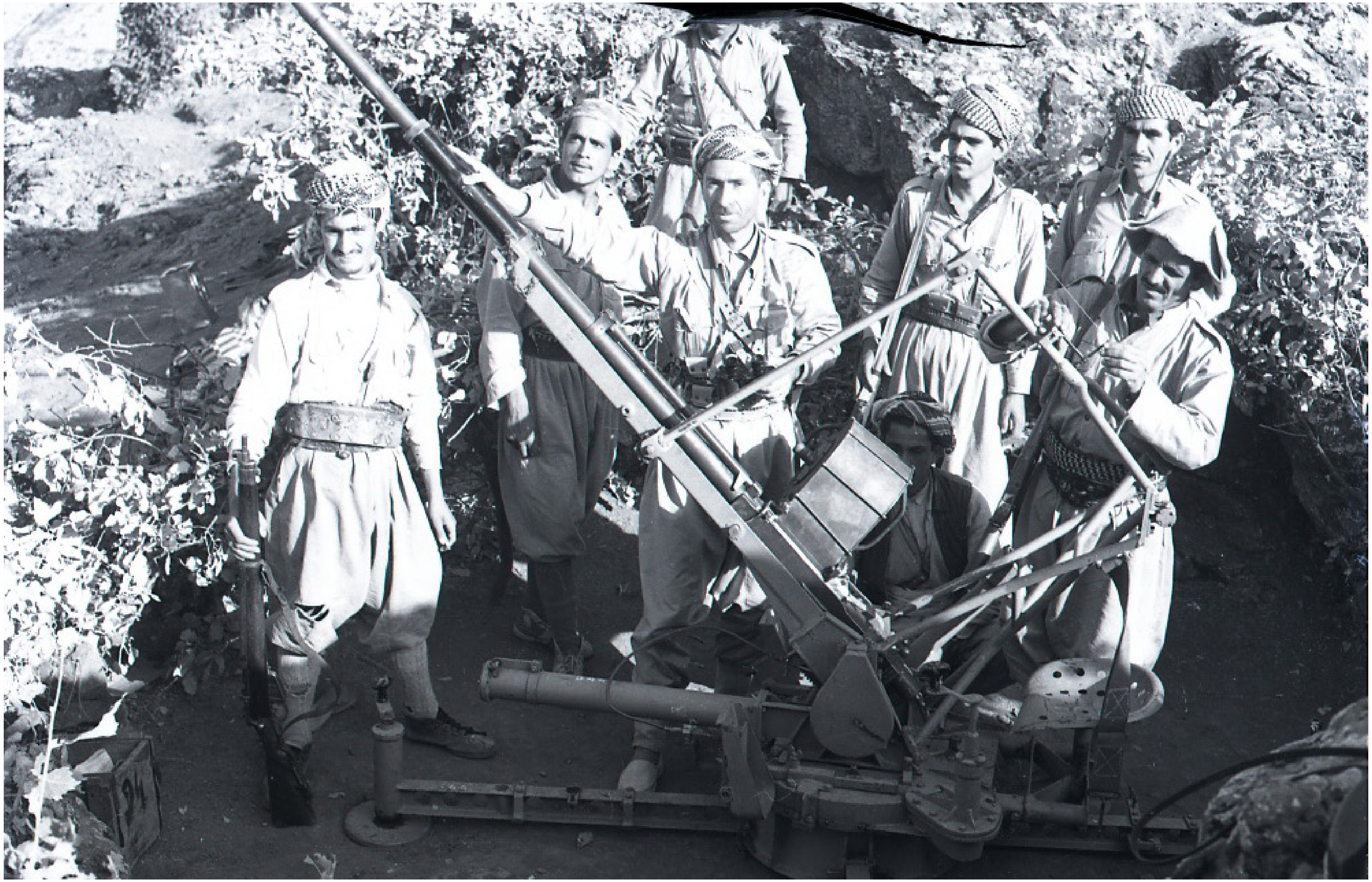

پێشمەرگەکانی بەتالیۆنی دژە ئاسمانی ـ 1965

فڕۆکەی ئەلیوشن کە غەنی کەرکووکی لە ناوچەی گەڵاڵە لە ساڵی 1965 خستییەخوارەوە.

پاشماوەی فڕۆکەی ئەلیوشن کە غەنی کەرکووکی لە ناوچەی گەڵاڵە لە ساڵی 1965 خستییەخوارەوە.

پاشماوەی فڕۆکەی ئەلیوشن کە غەنی کەرکووکی لە ناوچەی گەڵاڵە لە ساڵی 1965 خستییەخوارەوە.

ئەبو قەیس (یاریدەدەری پزیشکی - پێشمەرگەی حیزبی شیوعی عێراق)، کەمال نوعمان سابت (فەرماندەی پێشمەرگەکانی حیزبی شیوعی عێراق)، نەناسراو، ئیبراهیم فەیلی (وێنەگری شۆڕشی ئەیلوول).

دکتۆر حەسەن (خەڵکی بەغدا لە ساڵی 1963 پەیوەندی بە شۆڕشی ئەیلوولەوە کرد)، پێشمەرگەیەکی حیزبی شیوعی عێراق، ئەبو قەیس.

دکتۆر حەسەن

دکتۆر حەسەن و ئەبو قەیس لەنێو بریندارانی شەڕی هەندرێن ـ 1966

بریندارانی شەڕی هەندرێن لەنەخۆشخانەی شۆڕش ـ 1966

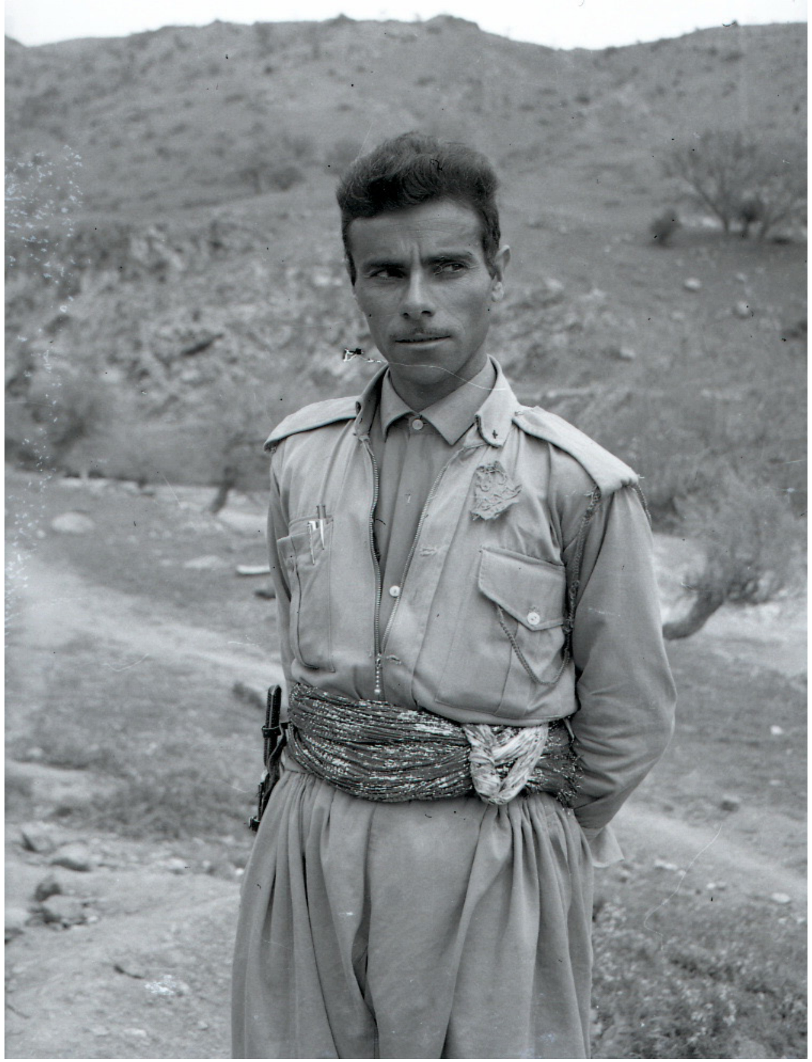

پێشمەرگەیەکی حیزبی شیوعی عێراق - 1966

پێشمەرگەیەکی حیزبی شیوعی عێراق - 1966

ئیبراهیم فەیلی، وێنەگری شۆڕشی ئەیلوول (1961 ـ 1975)

عەبدوڵڵا ئاغای پشدەری، فەرماندەی هێزی باڵەك لەگەڵ سامی عەبدولڕەحمان، ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان

عەزیز (ئەفسەرێکی عەرەبی شیوعی)، تاهیر ئاغا ئاکرەیی (یەکێك لەفەرماندەکانی شۆڕشی ئەیلوول)، نەناسراو

نێوەڕاست : غەریب یوسف ئاکرەیی لەدوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول بەرپرس بوو لە گواستنەوەی پێشمەرگە لە رۆژهەڵاتی کوردستان بۆ باشووری کوردستان بەنێو خاکی باکووری کوردستاندا.

دانیشتووەکان لەراستەوە : نافیز جەلال، نەناسراو، شەکیب ئاکرەیی، نەناسراو، یوسف میران، عەلی شنگاری.

شەریف عەبدوڵڵا ئاکرەیی، پێشمەرگەی بارەگای بارزانی

کۆزە ئەسپیندار کە بوونەتە قوربانی بۆمبێکی ناپاڵمی سوپای عێراق

کۆزە ئەسپیندار کە بوونەتە قوربانی بۆمبێکی ناپاڵمی سوپای عێراق

کۆزە ئەسپیندار کە بوونەتە قوربانی بۆمبێکی ناپاڵمی سوپای عێراق

شوێنەواری بۆمبی ناپاڵمی سوپای عێراق

کۆزە ئەسپیندار کە بوونەتە قوربانی بۆمبێکی ناپاڵمی سوپای عێراق

شوێنەواری بۆمبی ناپاڵمی سوپای عێراق

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

پردی چۆمان لەدوای بۆردوومانکردنی لەلایەن فڕۆکە جەنگییەکانی عێراقەوە

چاککردنەوەی پردی چۆمان دوای رووخانی بەهۆی بۆردوومانکردنی فڕۆکەکانی سوپای عێراقەوە

پێشمەرگەیەکی شۆڕشی ئەیلوول

دوای بۆردوومانی فڕۆکەکانی عێراق

لەسەردەمی شۆڕش، گوندنشینان لەترسی بۆردوومانی فڕۆکە جەنگییەکان بەردەوام خەریکی ماڵ گواستنەوە بوون

ژیانی گوند

دوای بۆردوومانی فڕۆکەکانی عێراق

دوای بۆردوومان

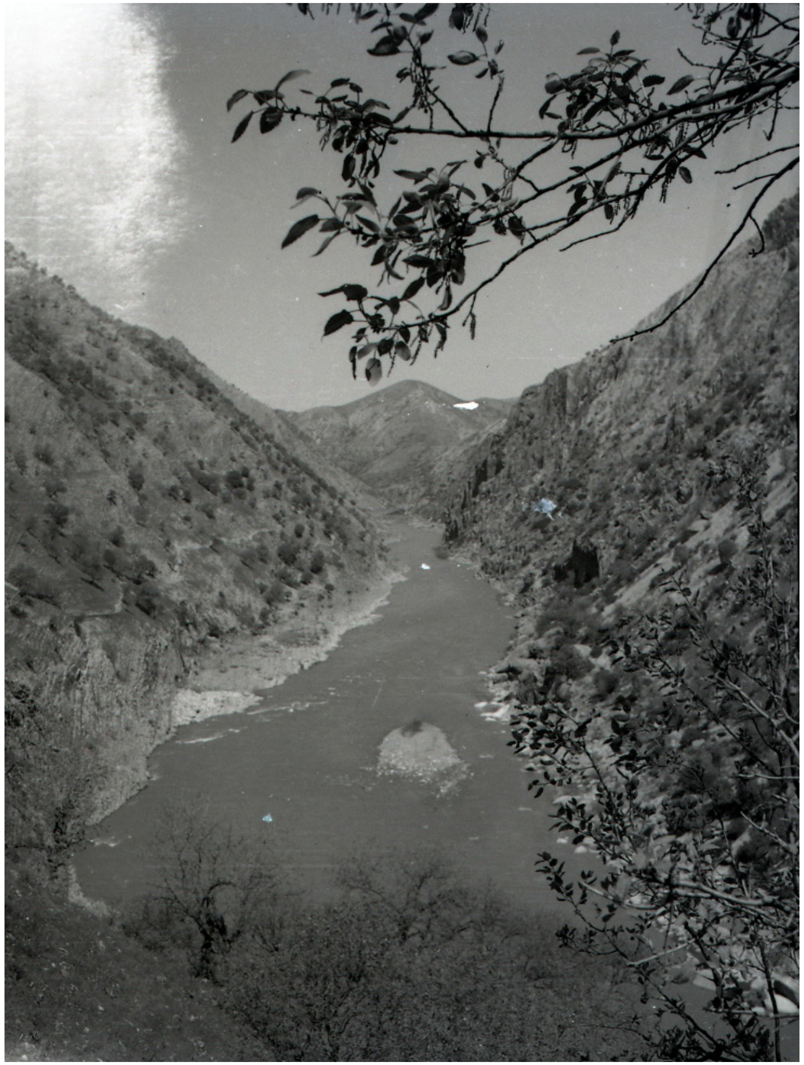

پاشماوەکانی تێکشکانی سوپای عێراق

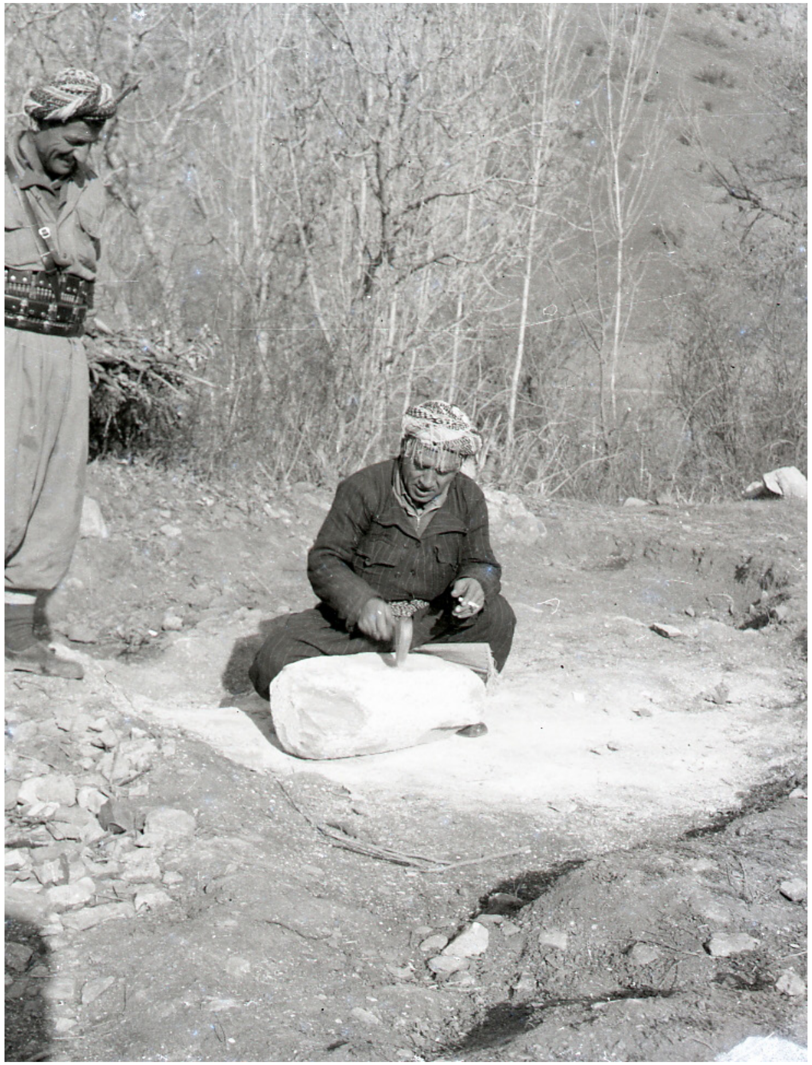

کۆبوونەوەی جەماوەری بۆ ئاگاداربوون لە بارودۆخی شۆڕش

کۆبوونەوەی جەماوەری بۆ ئاگاداربوون لە بارودۆخی شۆڕش

پاشماوەی بۆردوومان

پاشماوەی ساچمەکانی بۆردوومان

پاشماوەی ساچمەکانی بۆردوومان

پاشماوەی بۆردوومان

پاشماوەی بۆردوومان

پاشماوەی بۆردوومان

■ فۆتۆگرافەر محەممەد عەلی حەمەد
ناسراو بە محەممەد فەرەح (1937 - 1993)

فۆتۆگرافەر محەممەد عەلی حەمەد (محەممەد فەرەح)

محەممەد عەلی حەمەد لەگەڵ ژیانی کچی - هەولێر 1963

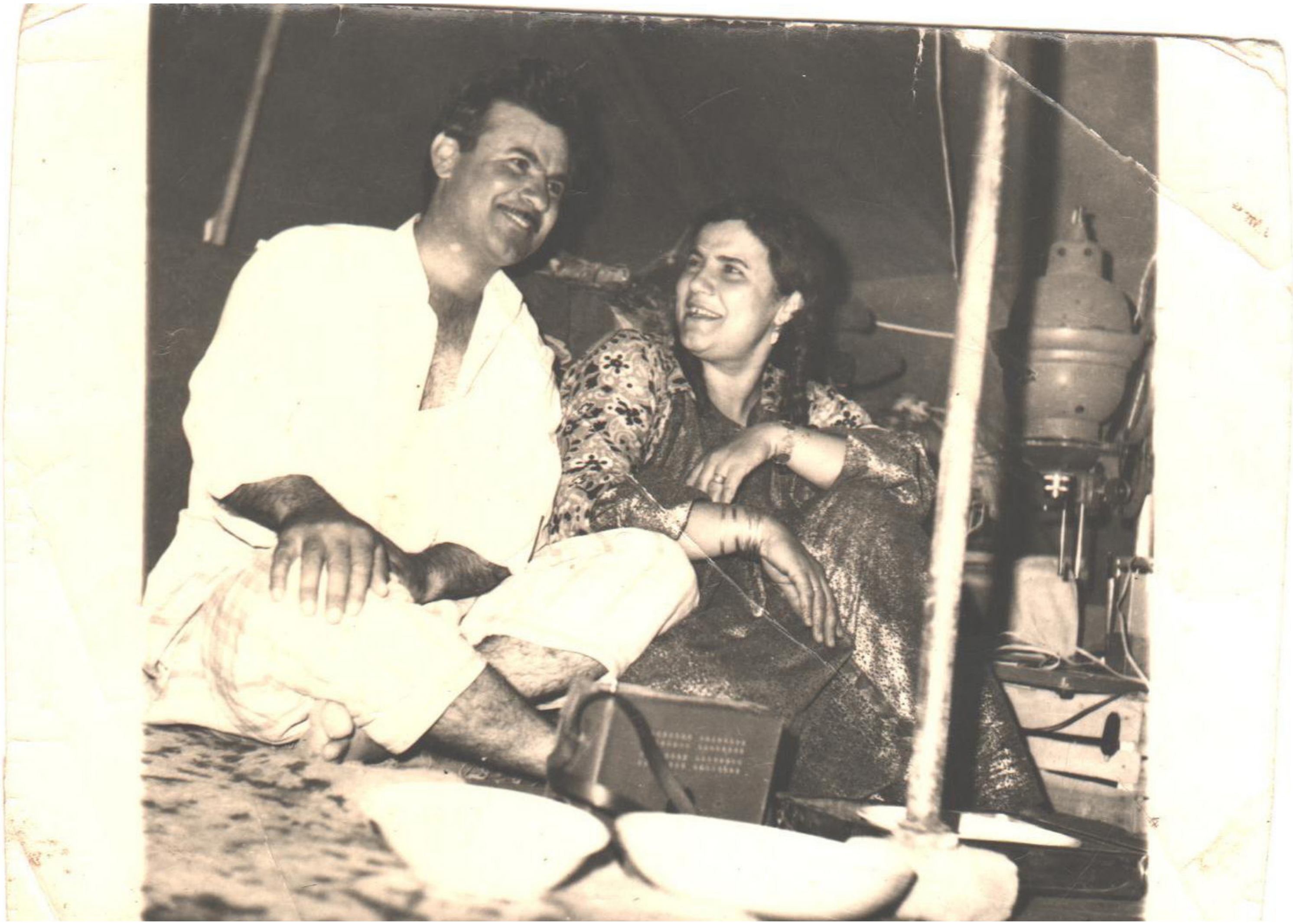

محەممەد عەلی حەمەد لەگەڵ ئامینە خدری هاوژینی - ناوپردان 1965

محەممەد عەلی حەمەد - تەیراوە / هەولێر

محەممەد عەلی حەمەد - هەولێر

محەممەد عەلی حەمەد

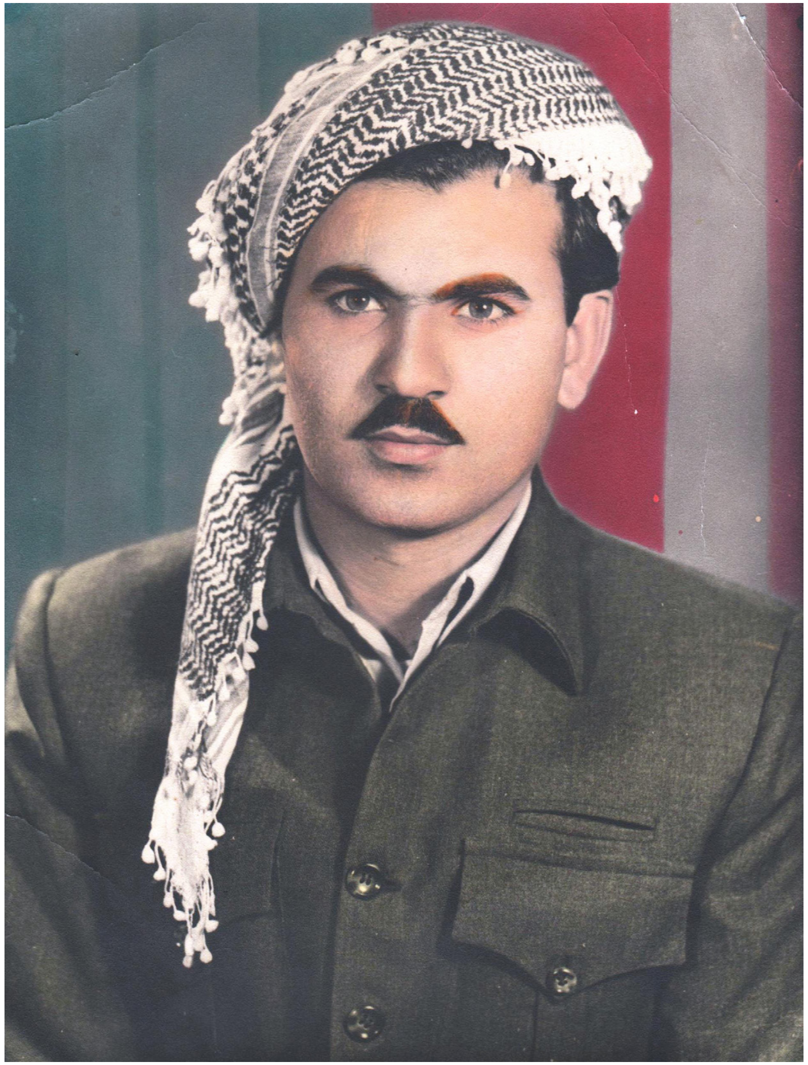

محەممەد عەلی حەمەد

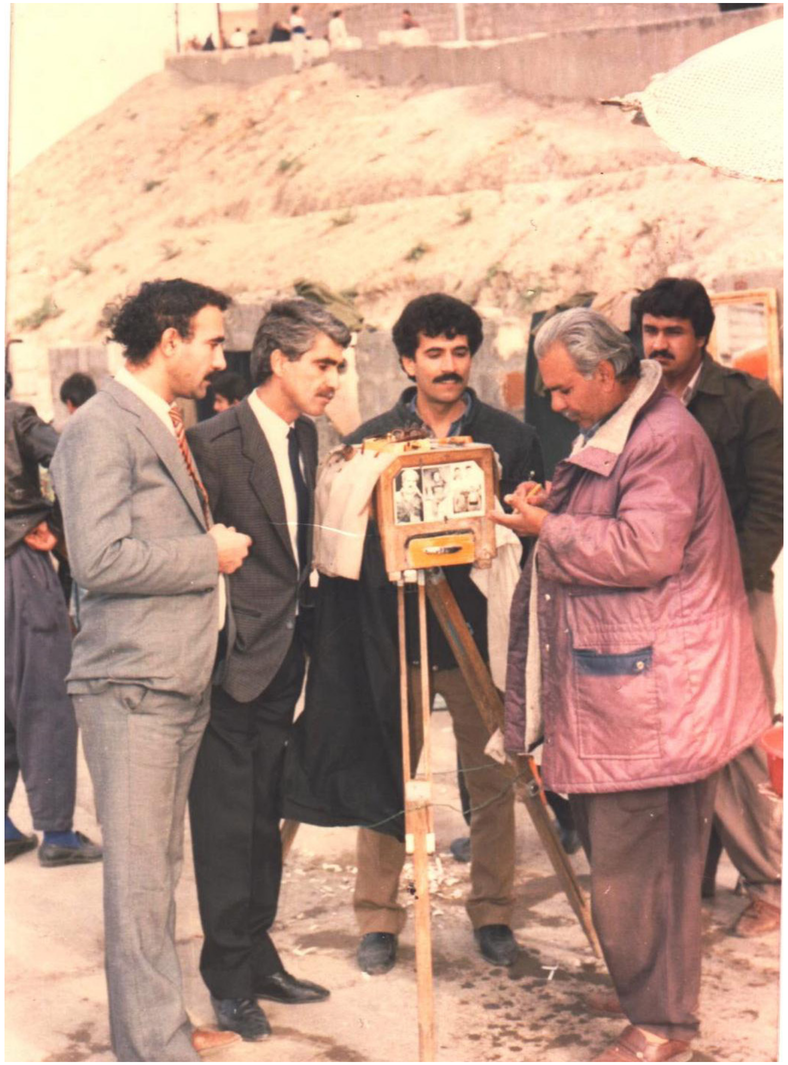

فۆتۆگرافەر محەممەد عەلی حەمەد لە ساڵی 1993، ماوەیەکی کەم بەر لە کۆچیدوایی

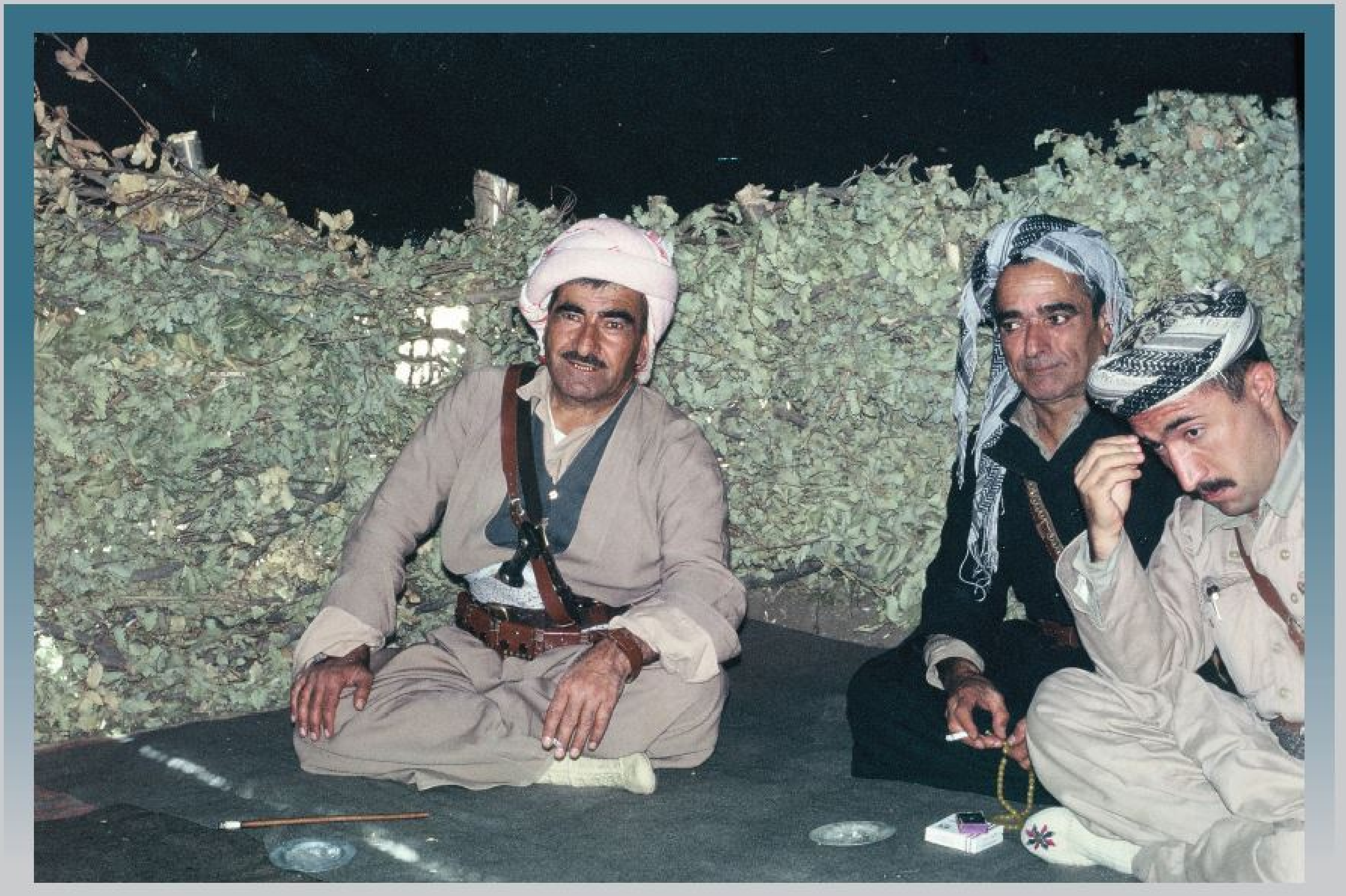

Rudaw Media Network